

GELİŞİM ERZURUM

Yıl 3 | Sayı 18 | Eylül 2021 | 10 TL | ISSN 2757-5020

**Güneş,
Palandöken'den
doğar bu şehre;**

**Tanrı Dağları'ndan
Alpler'e doğru.**

ISSN 2757-5020

9 770275 750207

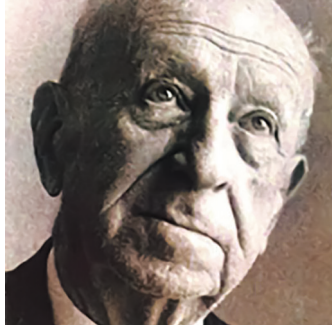
Yankı değil,
Eğitimin sesi
olmaya geldik !

- ✓ Yapılandırmacı yaklaşım
- ✓ Verimli eğitim modeli ile
- ✓ **VATAN'DA BULUŞALIM**

Yıldızkent | 0442 343 43 40

Hüseyin Avni Ulaş Mahallesi Alparslan Türkeş Bulvarı

içindekiler

02 Geçmişten Günümüze Erzurum' da Kayağı Anlatan Bir Eser
Prof. Dr. Fatih KIYICI

06 Palandöken ve Kayak
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU

10 Röportaj:
Banu DEDEMAN

14 Erzurum'da Dağ Turizmi
Prof. Dr. Süleyman TOY

18 Palandöken Dağ Olmaktan Öte Kültürel Bir Zenginliktir
Abdurrahman ZEYNAL

22 Röportaj:
Mehmet SEKMEN

25 Palandöken Çiçekleri
Alparslan KOTAN

27 Kırkdeğirmenler Deresi ve Su Değirmenleri
Dr. Temel SAĞLAM

30 Erzurum Kış Turizmi Projesi'nde "Master Plan" Dönemi ve Bir Hatıra
Dr. Sıtkı Yılmaz KUŞKAY

32 Reşat; Çoşkun Bir Su İdi...
Şahin TORUN

34 Kırmızı Gül Demet Demet
Öğr. Gör. Talat ÜLKER

38 Erzurum ve Bölgedeki Kış Turizmi
Prof. Dr. Kerem KARABULUT

GELİŞİM ERZURUM

Palandöken Gelişim Derneği'nin yayın organıdır.

ISSN: 2757-5020

YIL 3 | SAYI 18
Eylül 2021 | 10 TL

İmtiyaz Sahibi

Lokman LOKMACI

Yazı İşleri Sorumlusu

Numan ÜN

Sayfa Tasarımı

Cavit Emre ŞEN

İletişim

Solakzade Mahallesi
2. Marketler 13. Çarşı Sokak
Palandöken/Erzurum
0 (530) 544 76 72

gelisimerzurumdergisi

Baskı

ZAFER MEDYA GRUP
Yenikapı Caddesi
Eski Cezaevi Karşısı
Kadioğlu Sokak No: 1
Yakutiye/Erzurum
0 (442) 234 22 85
zafergrafikofset@gmail.com

© Her hakkı saklıdır.

Bu dergide yer alan yazı, makale, şiir ve fotoğraflar elektronik ortamlar da dahil olmak üzere yazılı izin olmaksızın kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yayımlanan eserlerin tüm mesuliyeti yazarlarına aittir.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ERZURUM’ DA KAYAĞI ANLATAN BİR ESER

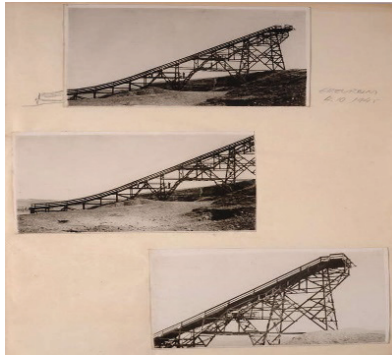
Prof. Dr. Fatih KIYICI*

ERZURUM ve KAR ayrılmaz ikili. Yıllarca zorluk ve esaret olarak tanıtılan kış ayları aslında Erzurum’ un kış sporları, turizmi, ekonomisi ve kültürü için oldukça önemlidir. Bu önemi anlatan ve uluslararası alanda tanıtım yapan bir projeden sizlere bahsetmek istiyorum.

RAMPA “Karda Uçmak”

Belgeselin Afışı

Rampanın Fotoğrafları (04.10.1945)

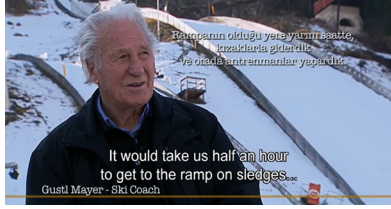
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenen, 4. Dadaş Film Festivali’nin açılış filmi olan belgesel, İstanbul Pera Sanat Müzesi’nde de bu tarihin içinde yer alan olimpiik kayakçıların ve dönem tanıklarının katılımıyla 2011

yılında gösterimi yapılmıştır. Beyaz örtünün üzerindeki neşeyi ve çocukların geleceğini değiştiren hikâyeyi anlatan belgeselin yönetmenliğini Cengiz Yüzsever ve Filiz Kaynak, yapımcılığını ise Nilhan Sesalan yapmıştır. Belgesele o dönemlere şahitlik yapmış ve günümüzdeki gelişmeleri aktaran birçok sima katkı sunmuştur.

Palandöken kayak merkezindeki kayak evinde yer alan küçük bir müzedeki eski bir fotoğrafın verdiği esinden yola çıkan belgesel, araştırma ekibinin uzun ve sabırlı çalışmalarının sonunda tamamlanan tarihi bir belge niteliğindedir. Yerel halkın katılımıyla, tüm yokluklara rağmen, el birliği ile inşa edilip bir umut ve cesaret sembolüne dönüşen “Ahşap Atlama Rampası- Trampeleni” sadece ülkemizde değil dünyada da kayak tarihinin bir parçası niteliğindedir.

1939'dan 1945'e kadar süren küresel II. Dünya savaşının moral çöküntüsü tüm dünyayı gibi ülkemizi de sarmışken Erzurum'da, dünyada bile sayılı olan kayakla atlama rampasının yapımı çok iyi bir kayakçı ve pedagog olan dönemin federasyon başkanı Asım Kurt' un girişimleriyle başlatılmıştır. 17 metre yüksekliğinde 60 metre uzunluğundaki ahşap kayakla atlama kulesinin çizimlerini yüksek mühendis olan Mukbil Aykut' un yapmıştır. Halkın katılımıyla, tüm imkansızlıklara rağmen, azimle inşa edilen trاملen, o yıllarda şehrin en önemli motivasyon kaynaklarından biri haline gelmiştir. Binlerce izleyicinin heyecan ve merakla atlayışları izlediği bu rampa 1970'lerde çetin geçen kış koşulları, düzensiz yapılaşma sonucu yavaş yavaş ve hüzünlü bir şekilde yok olmuştur.

Her ne kadar belgeselin konusu 1945 yılında Erzurum'da inşa edilen ve sonraları Erzurum'a düzenlenecek olan 25. Kış Üniversite Oyunlarının (Universide) kazandırılmasında önemli bir etken olan kayakla atlama rampasının hikayesi olsa da benim izlediğim en güzel ve anlamlı kış sporları belgeseliydi. Nedeni ise çok fazla kaynağın bulunmadığı, ayrılmaz parçamız olan kış sporlarındaki kültürümüzün aslında çok eskilere dayandığının en güçlü yapıtı olan kayakla atlama rampasının öneminin gün yüzüne çıkarılması, dönemin Avusturyalı antrenörün Gustl Mayer ve sporcularının anlamıyla işlenmiş olmasıydı.

Avusturyalı antrenör Gustl Mayer

Lütfi Avcıoğlu (Ulusal Kayakçı)

Fevzi Tosun (Milli Kayakçı ve Milli Takımlar Baş Antrenörü)

Müzedeki eski ve silik fotoğrafıyla Universiade 2011'in karar mekanizmasını derinden etkileyen "Ahşap Atlama Rampası", Erzurum'da yeni kurulacak modern tesislere, pistlere ve dünya standartlarında atlama kulelerine vesile olmuş, geleceğe umut olma misyonunu devam ettirmiştir.

Kiremitliktepe kayakla atlama kompleksi (Erzurum)

Bu belgesel geçmiş ile günümüzü, kayak emektarları ile yolun başındaki genç kayakla atlamacılarımızı buluşturmuştur. Evet belgesel 2011' de tamamlandı ve çok beğeni aldı ama Erzurum' un kayak sporundaki hikayesi bitmedi, devam ediyor. Ülkemizin ilk kayakla atlama takımı 2007 yılında yapılan seçmeler ile oluşturulmuş ve Erzurum'da rampalar tamamlanana kadar çalışmalarını başta Slovenya olmak üzere Avrupa'da gerçekleştirmiştir. Bu seçmelerden günümüzde halen bu spora devam eden ve bu belgeselde eskiyi canlandıran sporcularımız vardır.

Kayakla Atlama takımı seçmeleri (Palandöken-Erzurum/2008)

Peki ne oldu bu spora ve o belgeselde geçmişi canlandıran küçük sporcularımıza?

Belgeselde o dönemi canlandıran kayakla atlama sporcularımız

Lise öğrencisi Fayık Yüksel ve Mustafa Öztaşyonar Erzurum' da düzenlenen 2011 Kış Üniversite Oyunlarında ülkemizi temsil etmiş, günümüzde ise antrenör olarak genç kayakla atlamacıları yetiştirmektedir.

Samet Karta 2015 yılında Brattleboro VT/ABD' de yapılan FIS yarışmasında altın madalya kazanarak büyük bir başarı elde etmiş ve şu anda olimpiik takımımızın yardımcı antrenörlüğünü yapmaktadır.

Muhammet İrfan Çintimar 2015 yılında Rasnov-Romanya' da 2 altın madalya kazandı, sporculuk kariyerine devam etmekte.

Muhammet Ali Bedir 2017 yılında Erzurum' da yapılan Avrupa Gençlik Kış Oyunlarında (EYOF) 4. Olmuş, madalyayı küçük bir farkla kaçırmıştır, halen aktif sporculuk hayatını sürdürmektedir.

Sporda her temsil, her başarı emek ister ve çok değerlidir. Benim açımdan en önemli olanı ise olimpiyatlarda ülkeyi temsil etmektir. İşte bu başarıyı kayakla atlama tarihimizde bize yaşa-

tan sporcumuz ise Atatürk Üniversitesi Kış Sporları ve Spor Bilimleri Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Fatih Arda İpçioğlu' dur. Çok büyük emekle, ince ince planlanan sürecin sonunda 2018 yılında PyeongChang- G. Kore'de düzenlenen 23. Kış Olimpiyatlarında ülkemizi temsil eden ilk kayakla atlama sporcusu olmuştur ve şu anda bunu ikinci kez tekrar etmek için tüm gücüyle çalışmaktadır.

*Fatih Arda İpçioğlu
(İlk Olimpiik Milli Sporcu),
Fatih Kıyıcı (Milli Takım Antrenörü),
Muhammet Ali Bedir (Milli Sporcu)*

Kış spor branşlarıyla ilgili ilimizde birçok tesis yapıldı. Kimileri eleştiriyor, neden yapıldı? Madalya yok başarı yok. Ben bu eleştirilerin araştırmadan yapıldığını düşünüyorum. Yukarıda bahsettiğim sporcular sadece bir branştaki örnekler. Eminim ki diğer branşlarda da birçok böyle örnekler var. Evet çok daha iyi

olabilir miyiz? Kesinlikle olabiliriz. Bunun için yıkıcı değil yapıcı eleştiriler yapılmalı, makro hedefler belirlenip şehrin marka değerini arttırıcı organizasyonlar yapıp sporcular yetiştirmeye odaklanmalıyız. Ama kimse bu tesislerin boşa yapıldığını söyleyemez çünkü tesisleşme maddiyat ister, sporcuların yetişmesi zaman ve emek ister, sabretmeli ve çalışmalıyız.

Bu vesile ile geçmişten günümüze kayak sporuna hizmet etmiş ve bugünler için bizlere yol açmış olan;

Argun Müceldili, Bahattin Topal, Cevdet Çakar, Fevzi Tosun, Gündüz Gözümoğlu, Gürbüz Kepçetutan, Halil Haşıl, Hatem Modaoğlu, Hilmi İnce, İlhami Alaftargil, İhsan Çınar, Lütfi Avcioğlu, Mahmut Eroğlu, Murat Tosun, Muzaffer Demirhan, Murat Tosun, Orhan Barışık, Osman Yüce, Özer Ateşçi, Sıtkı Karakaş, Şeref Gözümoğlu, Şenol Mızrak, Tahsin MODOĞLU, Turgut MODOĞLU, Turhan MODOĞLU, Turhan Kamer, Yıldırım Budak, Zeki Özden, Ziyaettin Taştan ve ismini anmadığım tüm kayak emekçilerine ve devlet büyüklerimize şükranlarımı sunarım.

Kar

Kardır yağan üstümüze geceden,
Yağmurlu, karanlık bir düşünceden,
Ormanın uğultusuyla birlikte
Ve dörtnala, dümdüz bir mavilikte
Kar yağıyor üstümüze inceden
Sesin nerde kaldı, her günkü sesin,
Unutulmuş güzel şarkılar için
Bu kar gecesinde uzaktan, yoldan
Rüzgâr gibi tâ eski Anadolu'dan
Sesin nerde kaldı? Kar içindesin!

Ne sabahtır bu mavilik, ne akşam!
Uyandırmayın beni uyanamam.
Kaybolmuş sevdiklerimiz aşkına,
Allah aşkına, gök, deniz aşkına
Yağsın kar üstümüze buram buram
Buğulandıkça yüzü her aynanın
Beyaz dokusunda bu saf rüyanın
Göge uzanır -tek, تنها- bir kamış
Sırf unutmak için, unutmak ey kış!
Büyük yalnızlığımı dünyanın.

Ahmet Muhip DIRANAS

PALANDÖKEN VE KAYAK*

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU**

Erzurum'da Kurulan İlk Kayak Ekibi

Türkiye'de modern kayakçılığın başlaması I. Dünya Savaşı'na denk düşer ve ilk kayak faaliyetleri Erzurum'da başlamıştır. Dolayısıyla modern kayakçılığın temeli burada atılmıştır. Bu önemli gelişme, savaşın başlamasının hemen ardından Genelkurmay Başkanı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın emriyle Ruslara karşı girişilen Sarıkamış Harekatı'nın hemen sonrasında gerçekleşmiştir. Şiddetli bir kış mevsiminde ve hazırlıksız bir şekilde başlatılan bu harekât sırasında, yüksek ve karlı dağlar, ordunun hareket kabiliyetini ve haberleşme olanaklarını azaltmış, sonuçta binlerce asker donarak şehit olmuştu. Diğer taraftan, Rus ordusu bünyesindeki kayaklı kıtaların, karlı zeminde süratle hareket ederek Türk birliklerine ani baskınlar yapması, Türk Ordusu'nda da benzer teşkilatın kurulmasını gündeme ge-

tirmişti. Aslında bu felaketten daha önce, sonradan Üçüncü Ordu Komutanı olan Hafız Hakkı Paşa, Avusturya'da atışelik yaparken, askeri manevralarda kayakçılığın faydalarını görmüş, Kafkas Cephesi'nde de, karlı bir zeminde en seri bir şekilde hareket imkanı veren kayak teşkilatının kurulmasını istemişti. Böylece, 1915 yılı başlarında Avusturya'dan getirilen uzman elemanlar eşliğinde Erzurum'da modern kayakçılığa başlandı.

Kiremitlik Tabyası'ndaki Koğuş

Belirtilen tarihte Erzurum'da yedek subay olarak bulunan mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'nun anılarında, Erzurum'da ve dolayısıyla Türkiye'de modern kayakçılığın nasıl başladığı ayrıntılarıyla anlatılır. 10 Mart 1915'te Erzurum'a gelmiş olan Arif Hikmet Bey, Enver Paşa'dan gelen telgrafta Erzurum'da kayak teşkilatı yapılmasının emre-

dildiğini ve bunun üzerine kendisi ile birlikte Erzurumlu Cevat Dursunoğlu'na teşkilatı kurma görevinin verildiğini belirtmektedir. Bu iki yedek subay, savaş öncesinde sporla meşgul olmaları ve yabancı dil bilmeleri yüzünden seçilmişti. Avusturya'dan kayak hocaları gelmeden önce, gerekli malzemeyi temin edecek ve kayak faaliyetleri için uygun bir yer ayarlayacaklardı.

Bu önemli işe memur edilen Koyunoğlu ve Dursunoğlu, önce Menzil Müfettişi Fuat Bey'e giderek, kayak için gereken malzemeleri belirten bir liste sundular. Bu arada kayak öğrenecek erler için Kiremitlik Tabyası civarında bir koğuş hazırlandı. Burası şehrin hemen güneyinde bulunan meyilli bir arazi idi ve o mevsimde bölgede bolca kar bulunuyordu. Görüldüğü üzere Erzurum'da ilk kayak faaliyetlerinin başladığı yer, Kiremitlik Tabyası'nın bulunduğu küçük bir tepe idi.

*Bu yazı 2011'de yayımlanmış olan "Erzurum Kış Sporları Tarihi (1915-2011)" isimli kitaptan iktibas edilmiştir.

**Erzurum Teknik Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Kiremitlik Kayakevi'nin Tamamlanmış Hali

Kayak takımını eğitecek olan Avusturyalı hocalar için Kavak Kapısı'nda bir ev hazırlanmıştı. Kayak teşkilatı için, askeri talimhahlardan imtihan ve sıhhi muayene ile kayağa elverişli 80'er seçildi. Bunlar bir bölük halinde hazırlandı. Bölüğün idaresi için Arif Sofya isminde bir teğmen görevlendirildi. Bu hazırlıklar henüz bitmişti ki, 18 Mart 1915'te Avusturyalı kayak hocaları Erzurum'a geldi. Bunlar tabii bilimler doktoru Binbaşı Viktor Pitschmann, pedagoji doktoru Yüzbaşı Otto Hübner, makine mühendisi Yüzbaşı Albert Bildstein ve maden mühendisi Yüzbaşı İpen idi. Bu subayların hepsi kendi alanlarında tanınmış bilim adamları olduğu gibi, Tirol'deki kayakçılık okulunun en önemli elemanları idi.

Erzurum'da kurulan bu ilk kayak teşkilatı için 250 çift Zdarsky sistemi kayak, teferuat ve potinler temin edilmişti. Kayak malzemelerinin de teminiyle birlikte, Avusturyalı hocalar nezaretinde Kiremitlik Tabyası civarında talimlere başlandı. Bir taraftan talimler yapılırken, diğer taraftan akşamları koğuştaki kayakla ilgili

önemli konularda erlere bilgi veriliyordu. Kayak ve kayakçılık, malzemeler, bunların seçilmesi ve kullanılması hakkında uygulamalı dersler yapılıyordu.

➤ Palandöken'deki İlk Çalışmalar

Kiremitlik'teki ilk kayak çalışmaları 20 gün devam edip, erlerin kayak sporuna alışmasından sonra, dokuz ay boyunca karla kaplı olan şehrin güneyindeki Palandöken Dağlarına gidilerek, 3.000 rakımda çadırlar kuruldu. Bundan sonraki kayak faaliyetleri Palandöken Dağları'nın eteklerinde yürütülecekti. Şiddetli

bir kışın yaşandığı ve sıcaklığın sıfırın altında 40'ları bulunduğu dağdaki kayak talimleri, hem erler hem de Türk yedek subayları açısından son derece faydalı oldu. Bir taraftan kayak sporuyla uğraşan Koyunoğlu aynı zamanda mümkün olduğu kadar fotoğraf da çekerek, yapılan çalışmalarını bir bakıma belgeliyordu.

Avusturyalı kayak hocaları Türk talebelerini sıkı bir surette çalıştırıyor, geceleri bile yürüyüşler yaptırıyorlardı. Bu kayak çalışmaları iki sistem üzerine yapılıyordu: Avusturyalıların sarp arazi için uyguladıkları tek bastonlu Zdarsky sistemi ve çift bastonlu İsveç sistemi. Türk subay ve erler kayakçılıkta ilerledikçe, kayakta silah atışları, çığ düşmüş ve engelli arazide, uçurum kenarlarında eğitime devam ediyorlardı.

Kiremitlik'teki 20 günlük ilk talimlerin ardından, Palandöken Dağları'nda üç ay süren geceli gündüzlü sıkı eğitim, Türk erlerini ve başlarındaki subayları kayak konusunda belirli bir aşamaya getirmişti. Avusturya'dan gelen kayak hocaları, Türk subaylarının artık kayak hocalığı yapabileceklerine kanaat getirmiş ve

Kiremitlik Tepesi'nde Yapılan Tramplen

Palandöken'deki Karargahtan Bir Manzara

bu doğrultuda raporlarını hazırlamışlardı. Bunun üzerine yerlerini Koyunoğlu ve arkadaşlarına bırakarak memleketlerine döndüler.

CUMHURİYET DÖNEMİ

↘ Bölgelerarası Yarışların Başlaması

1936'da Türk ekibinin katıldığı ilk olimpiyat tecrübesinden sonra, yaklaşık üç yıl boyunca Türkiye'de resmi ve kapsamlı bir kayak yarışması yapılmadığını görüyoruz. Bu bekleme döneminden sonra ise, öncelikle bölgeler arasında teşvik mahiyetinde yarışlar yapılmaya başlanmıştır. Şubat 1939'da Uludağ'da birçok bölgeden gelen kayakçıların katılımıyla yapılan müsabakalarda Ankara, Bursa ve İstanbul kayakçıları çeşitli dallarda ilk üç sırayı aldı. Türkiye'deki ilk resmi kayak birincilikleri de Şubat 1939'da Ankara'da yapıldı. Erzurum kayakçıları muhtemelen bu iki yarışmaya da katılmamıştı. Nitekim aynı tarihlerde, yani Şubat 1939'da Erzurum'da da ilk bölgeler arası yarış düzenlenmişti.

Bu tarihlerde Erzurum'da tescilli tek bir spor kulübü olduğundan, il bazında düzenli yarışmalar yapılamıyordu. Yapılanlar ise bir şenlik havasında yapılan teşvik ve deneme yarışlarından öteye gidemiyordu. Şubat 1939'a gelindiğinde bu tür basit yarışların ötesinde, Bursa ve Ankara'da olduğu gibi, bölgeler arası bir yarışma düzenlendi. Bu tarihte doğu bölgesinde kayak çalışmalarının belli bir seviyeye geldiği yerler Erzurum ve Bayburt idi. 26 Şubat 1939'da Gümüşhane/Bayburt kayakçıları ile Erzurumlu kayakçılar arasında Toparlık Köyü yolu ile Toprak

Tabya arasında ve Palandöken sırtlarında müsabaka yapıldı. Yarış Koşu Çayırı arkasında Toparlık Yolu üzerindeki bir tepecikten başlatılmış, takriben 500 metrelik bir inişten sonra dört dere aşılarak Abdurrahman Gazi Türbesi istikametinde 3.5 km. kadar meyilli bir çıkış takip edilmiş, buradan Türbe önüne inilerek Türbe Deresi geçildikten sonra Palandöken eteklerine doğru az meyilli bir çıkışla Gavurboğan Deresi'nin girişine varılmış, buradan Gavurboğan Deresi takip edilerek şehre girilmişti. Şehirde kar bulunmadığı için, müsabaka şehir girişinde Gavurboğan Mahallesi'nin üst tarafında Toprak Tabya önünde son bulmuştu.

↘ Kayağın Ön Plana Çıkması

1939 yılına gelindiğinde, Beden Terbiyesi Bölge Başkanlığı ve Halkevi'nin gayretleriyle, kayak alanında yeni faaliyetlere girişildiği görülmektedir. Nitekim 1939 yılında Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü bünyesinde "Dağcılık ve Kış Sporları Federasyonu" oluşturulmuş ve bu tarihten itibaren önemli bir kayak mer-

Kiremitlik'te Yapılan Bir Kayak Şenliği

Kiremitlik'te Müsabaka Öncesi Bayraklı Pist Açılışı (1948)

kezi olan Erzurum'a daha fazla önem verilmeye başlanmıştır.

Aslına bakılırsa, Halkevi Spor Şubesi ilk yıllarında futbola önem vermiş, daha sonra ciritle ilgilenmiş, aynı zamanda küçük çaplı güreş müsabakaları düzenlemiştir. 1940'ların başında ise bölgenin iklim şartlarına ve halkın günlük yaşantısına son derece uygun olan kayak sporuna bir yöneliş olmuştur. Belirtilen tarihlerde Halkevi bünyesinde kayak grupları oluşturulmuştur. Bu nedenle, Erzurum'daki kayak faaliyetlerinin 1940'ların başında artış gösterdiğini söylemek mümkündür.

20 Şubat 1942 tarihinde Halkevinde sporcu gençler tarafından bir toplantı yapılmış ve 1941-42 kış döneminde yapılan kayak müsabakalarında dereceye girenlere ödülleri dağıtılmıştır. 4.000 metrelik Atatürk Koşusu, şark bölgeler arası 12 km. mukavemet ve 2 km. kayak iniş müsabakalarında dereceye girenlere mükâfatlar verilmiştir. 1942'de mevcut 47 çift kayak ve 43 çift ayakkabı ile ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü öğretmenlerinin yardımıyla çalışmalar devam etmiş, 15'er kişilik kafilerle Palandöken ve Topdağı etek-

lerinde kayak gezileri tertip edilmiştir.

1930'ların sonlarına doğru kayak sporu devletin kontrolünde yeniden ele alınırken, karşılaşılan sorunlardan birisi, bu sporun yapılabilmesi için uygun alanların ve tesislerin bulunmayışı idi. Erzurum'da kayak sporuna yeni başlayanların Palandöken gibi uzak mıntikalara gitmeleri zor olduğundan, örneğin şehrin alt kısmındaki İstanbul Kapısı civarında kayak eğitimi yapılıyordu. Bu tarihte kayakevinin, diğer spor tesisleriyle birlikte aynı bölgede; İnönü İlkokulu'nun karşısında yapılması düşünülüyordu. Bu konuda değişik fikirler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Örneğin Erzurum Gücü Başkanı İhsan Yavuzer kayakevinin, şehrin alt kısmında yapılması düşünülen stadyumun yanında değil, gelecekte kayak sporunun icra edileceği Palandöken'de yapılmasının daha muvafık olacağını belirtmişti.

Bu dönemde Erzurum'da sadece kayak için yapılmış tesisler bulunmadığından, mevcut bazı binalardan ve alanlardan faydalanma yoluna gidilmişti. Halka yönelik kayak çalışmalarında daha ziyade şehir için-

deki ve çevresindeki alanlar kullanılırken, profesyonel kayakçılar yetiştirmek için, Palandöken gibi şehrin dışında ve uzağındaki alanlar tercih ediliyordu. 1939 yılında kayak çalışmalarını yakından takip eden Erzurum Vali Vekili Hilmi Balcı, kayak sporuna müsaait olan Abdurrahman Gazi bölgesinde modern bir sığınak evi yapılması yönünde çalışmalar yapmıştı.

1940'ların ortalarında Abdurrahman Gazi Türbesi yakınında bir kayak oteli yapılması planlanmıştı. Anladığımız kadarıyla, önceleri, bugünkü kayak tesislerin bulunduğu Hınıs Boğazı veya Aşağı Boğaz mevkiinde değil de, Abdurrahman Gazi'de tesis yapılması düşünülmüştü. Türbe yanında yalnız duvarları mevcut iki odanın bölge başkanlığı tarafından kullanılabilir bir hale getirilmesi planlanmıştı. Bu konu Erzurum'da inceleme yapan Federasyon Başkanı tarafından çok uygun görülmüş; tekkenin mütevellisi, bu odaları kayakçı gençlerin hizmetine vermekten mutluluk duyacaklarını belirtmişti. Bunun üzerine 11 Eylül 1947 tarihli Bölge İstişare Kurulu'nda bu odaların tamiri için keşfin yapılması ve tekke mütevellisinden, bunları bölgenin istifadesine verdiğine dair noter senedinin alınmasına karar verildi. Böylece 1948 yılına gelindiğinde türbe yakınındaki iki oda, kayak faaliyetlerinde kullanılmak üzere hazırlanmıştı. Aynı günlerde, yapılması planlanan otel için Ankara'dan getirilen planın keşfi Bayındırlık Müdürlüğü tarafından yapılmaya başlanmıştı. Bu teşebbüsten bir sonuç çıkmadığı anlaşılmaktadır.

RÖPORTAJ: BANU DEDEMAN

Gelişim Erzurum Dergisi olarak, Ülkemizde turizm sektörünün önde gelen isimlerinden Sayın Banu DEDEMAN ile bir röportaj gerçekleştirdik. Dedeman isminin Erzurum için önemli bir yeri var. Rahmetli Murat DEDEMAN'ın bundan yıllar önce Erzurum için attığı O büyük adım şehrimiz için o kadar önemli ki... Sözü fazla uzatmadan sizleri röportajımız ile baş başa bırakıyoruz.

➤ Bize kendinizden ve iş hayatınızdan kısaca bahseder misiniz?

1975 yılında Ankara'da doğdum. TED Ankara Koleji ve F.M.V. Işık Lisesinin ardından 1994 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nde Hotel Management Sertifika Programı'na katıldım. 1996 yılında oğlum Murat Özmestçi dünyaya geldikten sonra okula geri dönme kararı verdim ve 2000 yılında University of Miami'de İşletme bölümüne girdim. Bir sene sonra Türkiye'ye dönerek, Koç Üniversitesi'nde İşletme eğitimine devam ettim. 2002 yılında Bilgi Üniversitesi'nde Tasarım Yönetimi ve Kültürü

Sertifika Programı'na, 2010 yılında Mutfak Sanatları Akademisi'nde aşçılık eğitimine katıldım.

Dedeman ailesinin üçüncü kuşak temsilcisi olarak, çalışma hayatıma 1993 yılında Dedeman Holding'de Finans ve Mali İşler departmanında başladım. Holding Kurumsal Projeler Direktörü olarak şirketin yeniden yapılanması ve kurumsal yönetim ilkelerine geçiş sürecinde rol aldım. Gayrimenkul, kurumsal iletişim ve insan kaynakları alanlarında yöneticilik yapma fırsatım oldu. 2004-2007 yılları arasında grup şirketlerimizden Decar Oto Kiralama'nın Genel

Müdürlüğünü üstlendim, global markaların egemen olduğu oto kiralama sektöründe yatırımlar yaparak Decar'ın büyüme hedeflerini tüm ekibimle hayata geçirdik. 2007'de kısa bir dönem Dedeman Turizm Yönetimi, Satış Pazarlama Direktörlüğü görevini üstlendim. Ardından otelcilik sektöründe çalışmalarına Yönetim Kurulu Üyesi olarak devam ettim. 2019 Temmuz ayında babam rahmetli Murat Dedeman'ı erken bir yaşta kaybettikten sonra kardeşim Rifat Dedeman ile şirketlerin yönetim kurullarını yeniden oluşturduk. Rifat Bey, Dedeman Holding ve Dedeman Madencilik şirketlerinin Yönetim

Kurulu Başkanlığını, ben ise otelcilik sektöründe faaliyet gösteren Dedeman Turizm Yönetimi şirketinin başkanlığını devir aldım. 2019 Ekim ayı itibarıyla şirketin hem Yönetim hem İcra Kurullarına başkanlık yapıyorum.

➤ Babanız Murat

DEDEMAN için büyük anlamlar ifade eden Palandöken'in sizde ki karşılığını öğrenebilir miyiz? Palandöken sizin için ne anlama geliyor?

Palandöken'in Dedeman ailesi için yeri çok farklı. 90'lı yılların başında, kimsenin Ankara'nın doğusuna yatırım yapmadığı bir dönemde, Erzurumlu dostlarımızın daveti üzerine Palandöken'deki ilk otel yatırımını gerçekleştirdik. Türkiye'nin en uzun pistlerine ve rakipsiz kar kalitesine sahip olan Palandöken Kayak Merkezi, bugün kış turizminde önemli bir paya sahip. Bu hikâyeye 30 yıldır şahitlik yapmak bizler için çok değerli. Çocuklarına kayak tutkusu aşıl原因an, bu spora gönül vermiş bir aile olarak, kış tatillerimiz yıllar boyunca Dedeman Palandöken'de geçti. Kısaca özetlemek gerekirse benim için Dedeman Palandöken "baba yadigârı" demek. Kurumsal olarak otel pazarlamasının ötesine geçip, Palandöken'de destinasyon pazarlaması yaptık. Yurtdışındaki bağlantılarımız ile birçok ülkeden kayak severleri ağırladık. Ardından aşağıdaki oteller bölgesinde ikinci yatırımımız olan Dedeman Palandöken Ski Lodge otelini açtık. Babamın dağlara olan hayranlığı, kayak severliği tüm aile üyelerine de geçti. Bizler de bu manevi ha-

tıraya sahip çıkıp, otellerimizi yenileyerek, Dedeman markasının uzun yıllar Palandöken'de devam etmesini istiyor, bu amaçla çalışmalarımıza devam ediyoruz.

➤ **Ülkemiz açısından bakarsak, Palandöken'in Turizm Sektöründeki yerini nasıl görüyorsunuz?**

Erzurum'da kış aylarının uzun sürmesi, karın yerde kalma süresi, nem seviyesi, hâkim rüzgarların elverişli olması gibi birçok etken sebebiyle, gelecekte Palandöken'in Türkiye'nin bir numaralı kayak merkezi olacağına inanıyorum. Aynı zamanda tesislerin, suni karlama faaliyetlerinin uluslararası ve ulusal birçok merkezden daha verimli bir seviyede olması önemli bir avantaj. 2100 metre rakıma sahip lokasyonu ile iklim krizinden en az etkilenen lokasyonlardan biri. 2011 yılında Üniversite Olimpiyatlarını ağırlayan Erzurum, Konaklı Kayak Merkezi ile dünyada önemli bir yere sahip. Devletimizin ve Erzurum Büyükşehir Belediyemizin yatırımlarını takdirle takip edi-

yoruz. Ejder A.Ş.'nin vizyonist ve oldukça dinamik projeleri var. Outdoor ve kış sporlarına meraklı misafirlerin tüm beklentilerini karşılayabilen Palandöken Kayak Merkezinin, uluslararası seviyede de hak ettiği konuma ulaşacağına gönülden inanıyorum.

➤ **Palandökeni farklı kılan özellikleri sizce nelerdir? Bu farklılıklar ülkemize ve dünyaya yeterince anlatılabiliyor mu?**

New York Times Gazetesi tarafından da dünyanın en iyi 18. kayak merkezi olarak gösterilen Palandöken Kayak Merkezi'nde slalom ve büyük slalom yarışmaları için Uluslararası Kayak Federasyonu (FIS) tarafından tescilli iki pist bulunuyor. Hatta bu pistlerden birinin ismi 2019 yılı Aralık ayında "Murat Dedeman Pisti" ismini aldı.

Erzurum'un güneyinde yer alan 3 bin 176 m yüksekliğindeki Palandöken, 5 ay boyunca kayak yapmaya elverişli yapısı, kar kalitesi ve uzun pistleri ile dünyanın en önemli kayak merkezlerinden biri konumda

yer alıyor.1993 yılında "Kış Turizm Merkezi" ilan edilen ve 70 kilometre uzunluğunda, 25 kilometre genişliğinde bir alanı kapsayan Palandöken Dağları, uluslararası organizasyonlara ev sahipliği yapıyor. Ülkemizin özellikle kış turizmi için büyük önem arz ettiğini düşündüğümüz Palandöken'in sadece ülkemizde değil global anlamda da daha çok bilinmesi ve tercih edilmesi, elbette ülke turizmimiz için en büyük arzumuz.

Palandöken'de 1994 yılından bu yana faaliyet gösteren, bölgenin ilk yatırımcısı olan Dedeman Hotels & Resorts International olarak bizler de, yaptığımız yatırımlar ile Palandöken'in hem dünyada hem de yurt içerisinde tanıtımı için yıllardır büyük çaba ve inançla çalışmaktayız.

➤ **Turizmde nasıl bir Palandöken hayal ediyorsunuz? Hayalinizde ki Palandöken için ilk olarak hangi adım atılmalı?**

Dünyadaki en iyi 20 kayak merkezi arasında gösterilen Palandöken'in dünyanın kayak merkezi haline gelmesi en büyük arzumuz. Kış turizminde genel olarak iç pazar üzerinden daha çok çalışılıyor olsa da farklı ülkelerden kayak severlerin ülkemize gelmesi için seyahat ve konaklama konusunda şartların iyileştirilmesi çok önemli. Kış turizmi için yurtdışından gelecek misafirler için charter uçuşların sürekli hale getirilmesi gerekiyor. Kış turizminin yapıldığı bölgelerdeki havalimanlarında yaşanan yoğunluk ve sorunların en aza indirmesi konusunda el birliği ile çalışılması gerekiyor.

➤ **Turizmde Palandöken için ilk olma özelliğini taşıyan ya da daha açık bir ifadeyle Palandöken'i turizme kazandıran Dedeman Turizm A.Ş.'nin Palandöken'deki serüveninden kısaca bahseder misiniz?**

Dedeman markası için Palandöken'in her zaman çok özel bir yeri var. 2019 yılında kaybettiğimiz liderimiz, rahmetli babam Murat Dedeman, Türkiye'nin içinde bulunduğu zor koşullara rağmen, dönemin valisinin de yönlendirmesi ile 1993 yılında Palandöken Kayak Merkezi'ndeki ilk otel yatırımını gerçekleştirmişti. Murat Dedeman sadece 1994 yılında hizmete giren otelimizin değil, aynı zamanda Palandöken Kayak Merkezi'nin de gelişmesini sağladı. Bu yatırım ile Türkiye yeni bir destinasyon kazanırken, bölge kayak merkezi haline gelerek uluslararası pazarda da yer bulmaya başladı. Geçen 28 yılda Palandöken çok yol aldı.

Başkanımız Murat Dedeman'dan devir aldığımız bu misyonumuzu günümüzde de sürdürmeye devam ediyoruz. Renovasyon yatırımlarımıza pandeminin olumsuz etkilerine rağmen devam ettik. Yenileme yatırımlarımızın Palandöken Kayak Merkezi'nin genel algısına da katkı sağlayacağına inanıyoruz.

➤ **Erzurum için yeni yatırım düşünceleriniz var mı?**

Palandöken'deki iki otelimizde daha kaliteli hizmet

verebilmek adına, teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek, yatırımlarımızı renovasyon odaklı sürdürüyoruz.

➤ **Erzurum'da kış turizminin yanında sizce hangi turizm çeşidi alternatif olarak ön plana çıkarılabilir?**

Kış sporları ve kış turizmi bakımından Türkiye'nin birinci derecede önemli ve öncelikli kayak alanları arasında yer alan Palandöken'deki otellerimizde kayak haricinde farklı etkinlikler de gerçekleştiriliyor.

Dedeman Palandöken ve Dedeman Palandöken Ski Lodge otellerimiz kış turizminin yanında, acenteler tarafından düzenlenen Kültür Tur programları ile yüksek irtifa kampları konaklamalarına, kurumsal firmaların konaklamalı organizasyonlarına, bölgede gerçekleşen spor müsabakası ve etkinliklerine, banket turizmi olarak da bölgede gerçekleşen konaklamalı ve konaklamasız toplantı organizasyonlarına ve düğünlere ev sahipliği yapmaktayız. Kayak tatiline ek olarak bu ve benzer alanlara odaklanılmasının Palandöken turizmini büyüteceğini düşünüyoruz.

➤ **Ülkemizde turizmin önündeki en büyük engel nedir diye bir soru sorsak cevabınız ne olur? Bu engeli turizmin önünden nasıl kaldıralabiliriz?**

Ülkemiz; kalkınmış, zengin, refah düzeyi yüksek bir ülke olmak için her olanağa sahiptir. Coğrafi konumu, doğal kaynakları, tarihi, kültü-

rü, yemekleri ve insan kalitesi başta olmak üzere birçok değeri var. İçinde bulunduğumuz pandemi dönemi maalesef bu olanakların yeterince değerlendirilmemesine sebep oldu. Bununla birlikte yerel yöneticilerin genel tabloyu iyileştirmek için yaptığı çalışmalar mevcut. Örnek vermek gerekirse Sayın Valimizin önderliğinde, yenilenen havalimanı bugün Türkiye çapında 3.sırada ve yüksek teknoloji ile hizmet veriyor. Bence bizim en büyük engelimiz güven eksikliği. Yapabileceğimize inanmak işin yarısı, diğer yarısı ise çok çalışmak. İstikrarlı ve sürdürülebilir politikalar ile ülkemizde turizm sektörünün önü çok açık. Dilerim tüm hayallerimize ve hedeflerimize kısa zamanda ulaşırız.

➤ **Ülkemizde birçok sektörün en büyük sorunlarından biri olan ara eleman noktasında sizde sıkıntı yaşıyor musunuz? Özellikle turizm sektöründe bu sıkıntılı durumu sizce nasıl aşabiliriz?**

İstihdamı sağlanacak olan personelin eğitimlerinin teorik düzeyde verilmesi, personelin yetersiz eğitim alması, sektörümüzde hizmet standartlarının yetersiz olmasına sebep olmaktadır. Dil eğitimi en az B1 seviyesinde olması gerekmektedir, bu konuda çalışmaların artırılması önem taşımaktadır. Turizm desteklerinin ulaşılabilir bir sistem haline getirilmesi, sezonun 12 aya yayılması, alternatiflerin çoğaltılarak turizmin çeşitlendirilmesi bence önemli başlıklar arasında yer alıyor.

ERZURUM'DA DAĞ TURİZMİ; Gez Yaylası - Hınıs Boğazı - Konaklı (Palandöken Dağları)

Prof. Dr. Süleyman TOY*

Palandöken Dağları Erzurum kent merkezinin güneyinde doğu - batı yönlü uzanan tektonik oluşumlu bir sıradağdır. Arazi olarak derin vadilerin parçaladığı düzlüklerden (yayla) oluşmaktadır. Büyük bölümü kar yağışından kaynaklanan zengin bir su potansiyeli olan Palandöken Dağları 3176m (Ejder tepesi) yüksekliğe kadar erişir. Palandöken dağları Erzurum il sınırları içerisinde bulunan Karasu, Çoruh ve Aras nehirlerinin en önemli su kollarına katkı sağlar.

Türkiye'nin kuzey doğusunda (39° 55'N ve 41° 16' E), Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde (TRAI Düzey 2 Bölgesi), 1758 - 2100 m arasında değişen yükseklikte kurulmuş Erzurum kent merkezi, deniz etkisinden uzak, mevsimsellik etkisini çok güçlü hisseden, sert karasal - dağ iklimi özellikleri gösteren bir yerleşmedir. Kent nispeten nemli - yarı nemli, karasal - dağ, aşırı şiddetli kışları olan, kurak mevsimi olmayan, serin - ılıman yazlar geçiren ve mevsime bağlı etkilerin hissedildiği bir kıış kentidir.

Kent merkezini temsil eden ve 1929 yılından beri çalışan

meteoroloji istasyonundan elde edilen verilere göre ortalama sıcaklık 5,7°C'dir. Kent merkezinde yazın 36,5°C kışın ise -37,2°C'ye varan uç sıcaklık değerleri ölçülmüştür. Yıllık toplam yağışın 403.3 mm olduğu kentte ilkbahar ve yaz başı ile geç sonbahar döneminde yağışlar artmakta iken ağustos ayı en kurak ay olarak görülmektedir. Kasım ortasından nisan ortalarına kadar yerde kar görülebilen kent merkezinde genel ortalama kar yükseklikleri 20 cm'nin altına düşmemektedir. Kent özellikle kış başlangıcında durağan hava kütlelerinin etkisi altındayken yoğun bir enverziyon oluşumuna sahne olmakta ve uzun dönemli kurak, ayaz ve düşük kaliteli bir hava hâkim olmaktadır.

Palandöken sıra dağları üzerinde yer alan kayak merkezlerini içine alan bölge ülkemizin önemli kış turizm merkezlerinden birini oluşturur. Erzurum kent merkezi ve il bütünü 4000 yılı aşkın derin tarihi, zengin su kaynakları ve bozulmamış doğası, iklimi ve topoğrafyası ve mevcut fiziki altyapısı ile başta tarih - kültür - inanç - ilgi - yaratıcı turizme, kış ve spor,

doğa - macera, eko - agro, sağlık - termal ve MICE (kamp - toplantı - teşvik - motivasyon - kongre - sergi) turizmine olanak sağlayan turizm değer varlıklarına sahiptir.

1991 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından Kış Sporları ve Turizm Master Planı hazırlanan ve Gez Yaylası, Erzurum (Hınıs) Boğazı ve Konaklı olmak üzere üç bölgeden oluşan kayak merkezi bugün sahip olduğu pistleri, konaklama tesisleri, mekanik taşıyıcılarıyla ulusal ve uluslararası çapta ülkemizin en önemli kış turizm merkezlerinden biri haline gelmiştir. 2011 yılında düzenlenen Dünya Üniversiteler Kış Oyunları (UNIVERSIADE) için oluşturulan olimpiyat altyapısı ile başlayan ve profesyonellere yönelik pistleri, liftleri ve yakın zamanda güncellenen ve yenilenen sosyal tesisleri ile Konaklı Kayak Merkezi fazlaca tercih edilmektedir. Palandöken ve Konaklı kayak merkezleri ve UNIVERSIADE kış sporları altyapısı Özelleştirme İdaresinin yönetiminden sonra Ejder 3200 Dünya Kayak Merkezi marka ismiyle yönetim olarak yeniden yapılanmıştır.

Palandöken Kayak Merkezi, Hınıs Boğazı Mevkii'nde 3176 metre yüksekliğindeki Ejder Tepesi ekseninde gelişmiştir. Merkezde 10 telesiyej, 2 teleski, 1 gondol lift ve 2 baby lift kurulu bulunmaktadır. Zorluk seviyelerine göre 4 doğal pist, 8 başlangıç seviyesi pist, 9 orta düzey pist, 3 usta kayakçı pisti olmak üzere 12 kilometrelilik pist uzunluğuna sahip Palandöken'de toplam 24 adet pist bulunmaktadır. Pistlerde kurulan suni (teknik) karlama sistemleri pistleri büyük oranda kayılabılır halde tutmakta ve ışıklandırılan 4 adet pist (5.6 km) ile de gece kayağı imkânı sunulmaktadır.¹ Pistlerden ikisi (Ejder ve Kapıkaya), FIS tarafından 1967-83 tescil numarası ile Slalom ve Büyük Slalom yarışmaları için olimpiik pist olarak tescil edilmiştir. Bugün Erzurum Büyükşehir Belediyesi tarafından işletilen kayak merkezinde otellerin mekanik tesisleri de dâhil olmak üzere son teknolojiye sahip toplam 12100 kişi/saat taşıma kapasitesine sahip 15 adet mekanik tesis yer almaktadır. Palandöken kayak merkezinde kayak dışı etkinliklere yönelik de fiziki altyapı oluşturulmaya başlanmıştır. Kızak türü aktiviteler için bölümler, günübirlik tesisler, lokanta ve kafeler, araç park alanları yer almaktadır.

Konaklı Kayak Merkezi, Hınıs Boğazının ve Erzurum kent merkezinin güneybatısında, Palandöken Dağları üzerindeki 3167 m rakımlı Karakaya Tepesinin kuzey eteklerinde Konaklı köyünün güneyinde kurulu bulunmaktadır. Şehir merkezine yaklaşık 20 km uzaklıkta yer alan Konaklı'nın fiziki erişilebilirliği oldukça

iyidir. Kayak pistleri 2315 – 3143 m aralığında kurulmuştur. Pistlerde iniş yönleri kuzeydoğu - kuzeybatı arasında değişmektedir. Eğim çeşitliliği mevcuttur. Potansiyel olarak 16 pisti bulunan merkezde UNIVERSIADE oyunlarında hizmet veren 6 mekanik tesis bulunmaktadır. Konaklı Kayak Merkezinde 11 adet pist, teknik karlama üniteleri ve havuzu, günübirlikçilere ve konaklayan ziyaretçilere hizmet veren kayak kiralama merkezi, konaklama tesisi, bakım binası ve oto park yer almaktadır. Pistlerin toplam uzunluğu 22 km'dir. UNIVERSIADE Alp Disiplini Yarışları çoğunlukla bu pistlerde gerçekleştirilmiştir. Konaklı'da saatlik kapasitesi 10.200 kişi ve uzunluğu 8.210 metre olan dört sandalyeli 6 adet telesiyej tesisi bulunmaktadır. Konaklı Kayak Merkezi alanı içerisinde Konaklı köyünde konaklama yatırımları için 2000 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığınca 14250 m²'lik 8 arazi parçası tahsis edilmiştir.

➤ Erzurum'da Dağ Turizmi

Kış turizm merkezi olarak Palandöken ve Konaklı için; sezonun uzunluğu, kolay ulaşılabilirlik, kar kalitesi, misafirperver yerel halk, çok çeşitli gastronomi, uluslararası yarışmaların gerçekleştirilmesini sağlayan altyapı ve tanıtım fırsatı olarak ele alınırken; turizmde nitelikli insan kaynağı istihdam edilememesi, iklim değişikliği kaynaklı yağış rejimi değişikliği (rakiplerine göre az da olsa kar kalınlıklarının azalması) aşırı sıcaklardan dolayı suni kar yapacak sıcaklık derecesine ulaşılması, rakiplerinin güçlü olma-

sı, kısıtlı devlet desteği ve özel sektör yatırımlarının kısıtlı olması tehditler olarak durmaktadır. Bu nedenle il genelinde turizm sektörünün risklere karşı etkilenebilirliğinin azaltılması için aktivitelerin ve gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve turizm sezonunun uzatılması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında kış turizmi yerine yaz etkinliklerini de içeren dağ turizmi kavramı belirtilen amacı gerçekleştirmek için daha fazla benimsenmeli ve içeriği doldurulmalıdır.

Erzurum'da 2011 yılı başında yapılan UNIVERSIADE Kış Oyunlarında ve sonrasında hizmet vermesi için inşa edilen kış sporları tesisleri (iç ve dış mekân, pist, mekanik tesis ve diğer tip tesisler) bulunmaktadır. Bunun yanında, o dönemde mevcut bulunan tesislerin de uygun hale getirilmesi çalışmaları yapılmıştır. Yeni yapılan tesislerden kent merkezinde Kiremitliktepe mevkiinde bulunan K125 ve K95 yarışmaları (kayakla atlama) için yapılan iki kule, iki atlama rampası ve üç antrenman rampası Türkiye'deki ilk dünyadaki sayılı tesislerdir. Bunun yanında diğer kış sporlarına hizmet edecek şekilde inşa edilen tesisler ise yarışlar sonrasında bazı etkinliklere ve yerel halkın kullanımına hizmet vermektedir. Bu tesisler ise buz pateni, buz hokeyi, curling ve hız pateni pistleri olarak yapılmıştır. UNIVERSIADE kapsamında, Kandilli Kayak Merkezi kuzey disiplini kayak yarışları için, Palandöken Kayak Merkezi snowboard ve serbest stil kayak yarışları için, Konaklı Kayak Merkezi ise Alp disiplini kayak yarışları için kullanılmıştır.

Erzurum kent merkezi ve yakın çevresinde kış turizmine sezonda entegre olabilecek ve turizm faaliyetlerini 12 aya yaymak için sezon dışında doluluk oranlarını aynı seviyede tutacak turizm tipleri olarak

- Tarih – kültür – inanç – ilgi – yaratıcı turizm,
- Doğa – macera,
- Eko – agro,
- Sağlık – termal
- MICE (kamp – toplantı – teşvik – motivasyon – kongre – sergi) turizmi potansiyeli mevcuttur.

➤ Tarih, kültür, inanç, ilgi ve yaratıcı turizm potansiyeli

Bu turizm tipi kış turizmiyle entegre olabilecek, her mevsim turist çekebilecek ve yüksek turizm geliri elde edilebilecek bir turizm tipidir. Bu turizm tipinde Erzurum'da oldukça yüksek sayıda değer varlığı bulunmaktadır. Sadece tarihi yapıların değil yerel halk kültürü, üretim tipi ve yaşayışının da bu turizm dalında potansiyel olduğu düşünüldüğünde ehram, eğlence geceleri, sazlı – sözlü (somut olmayan kültürel miras) kültürel değerler de kullanılabilir.

➤ Doğa, macera ve eko, agro turizm tiplerine potansiyel olan varlıklar

Doğa sporları ve eko – agro turizm faaliyetlerinden kış ve özellikle yazın Erzurum'da kış turizmini desteklemek ve yaz doluluk oranlarını arttırmak için yararlanılabilir. Bu konuda mevcut durumda yapılan

ve kurgulanabilecek olan spor etkinlikleri ve ekoturizm faaliyetleri bulunmaktadır.

➤ Sağlık – termal turizm varlıkları

Erzurum medikal – hastane turizmine kaynak olan sağlık hizmetleri altyapısı ve sağlık personeli açısından Türkiye ortalamalarının üzerinde bir potansiyel ve varlığa sahiptir. Son dönemde açılan Şehir Hastanesi kampüsünde 1569 yatakla hizmet vermeye başlayan şehirde sağlık turizmi açısından hizmet veren birimler yer almaktadır. Bunun yanında, kent merkezinde ve yakın çevresinde su sıcaklığı ve kalitesi termal turizme uygun çok sayıda işletme ve alan mevcuttur.

➤ MICE (kamp, toplantı, teşvik, motivasyon, kongre, sergi) turizmi

Erzurum kent merkezi başta yüksek irtifa sporcu kampı olmak üzere toplantı, kongre sergi ve fuar gibi etkinliklere ev sahibi yapma konusunda ciddi bir altyapıya sahiptir. Büyükşehir Belediyesi ve Gençlik ve Spor İl Müdürlüğüne ait futbol sahaları, 4 büyük halle sahip fuar ve kongre merkezi, kış turizmi için oluşturulmuş konaklama altyapısı ve iki üniversitenin varlığı nedeniyle kentte MICE turizmine yönelik çok güçlü bir potansiyel bulunmaktadır.

Erzurum kent merkezi ve il bütününe sahip olduğu turizm potansiyeline dayanarak geliştirilebilecek başta tarih – kültür – inanç – ilgi – yaratıcı turizm, kış ve spor, doğa – macera, eko – agro, sağlık – termal ve MICE (kamp – toplantı – teşvik – motivasyon – kongre – ser-

gi) turizm tiplerinde ayırt edici özellikte olması ve bu sayede kendini konumlandırması gerekmektedir. Bu nedenle, anlatılan bu turizm tipleri için kaynak olacak değer ve varlıkları yıla yayılmış turizm faaliyetleri için zengin ürün çeşitliliğine neden olabilecek durumdadır. Erzurum'un benzer turizm potansiyeli sunan bölgelerden ayırt edilebilecek özellikleri şu şekilde sıralanabilir.

➤ Doğal kaynaklara göre ayırt edicilik:

- Palandöken dağlarının jeolojik ve jeomorfolojik açıdan farklılığı,
- Kent merkezi ve çevresinin hava kalitesi, iklim ve biyoiklim açısından üstün özellikleri,
- Kış turizm merkezlerine yakın zengin termal kaynakların varlığı,
- Zengin su kaynaklarının başlangıcında olması (Karasu, Aras, Çoruh Nehirleri);
- Zengin flora ve fauna biyoçeşitliliği ve yaban hayatı zenginliği

➤ Hâlihazır turizm tiplerinde ayırt edicilik;

- Kış olimpiyatlarına yönelik tesisleriyle yüksek kalitede bir kış sporları tesis altyapısı,
- Su ve doğa sporlarına yönelik uygun alanların bulunması
- Başta yüksek irtifa kampları olmak üzere toplantı, kongre ve fuar etkinlikleri için uygun altyapı,

➤ Tarih ve kültür mirasına yönelik ayrışma;

- Erzurum'un Osmanlı'nın son yıllarında ve Milli Mücadele'de oynadığı roller (93 Harbi, Nene Hatun, Erzurum Kongresi);
- Tarihi kültür yapıları (Çifte Minareli Medrese, Tabyalar, Kongre Binası, Üç Kümbetler, Öşvank Manastırı, Haho Kilisesi vb.);
- Etnik sporlar ve somut olmayan kültürel miraslar,

➤ Yerel tatlar bakımından ayırt edicilik;

- Gastronomik tatlar (cağ kebabı, kadayıf dolması vb.);
- Tarımsal ürünler (İspir Fasulyesi, civil peyniri vb.);
- Erzurum turizminin ekonomik katkısının arttırılması ve kentin sektöre entegrasyonunun sağlanması açısından daha önce yapılan stratejik yaklaşımlarda kentte belli turizm tiplerinde "ziyaretçi ekonomisi"nin geliştirmesi önerilmiştir. Bu sayede;
- Belirlenen turizm tiplerinde; diğer bölgelerden farklılaşan, farklı turizm ürünü sunan ve pazarlayan, etkin tanıtım yapan ve markası olan bir destinasyon haline gelmek ve
- •Turizm ürünlerinin

halk tarafından kullanımını sağlamak, halkın turizmden gelir elde etmesine imkân vermek,

- •Erzurum'u ülke içinde ve dışında farklı pazarlara tanıtmak diğer benzer destinasyonlardan ayırt edici özellikler vurgulanarak pazar konumlandırması yapmak mümkün olacaktır.

Erzurum'un el değmemiş doğası, kış sporları, sağlık, spor ve macera tutkusu ile derin tarihi köklerden gelen kültüre ve öze dönüş vurgusu ziyaretçilere, Erzurum'da temiz, özgün ve yüksek kaliteli çevreyi, altyapıyı ve doğayı geniş bir ürün yelpazesinde deneyimleme; kendi tarihini, kültürünü ve geleneklerini hissetme fırsatı sunulacaktır. Bu kapsamda kış turizmi yerine 12 ayı kapsayan dağ turizmi kavramının benimsenmesi ve hedeflerin konulması başta kent merkezi olmak üzere il genelinde turizmin sosyoekonomik katkısını arttırmaya yarayacaktır.

➤ Dağ turizminin gelişmesi açısından bazı öneriler;

Konaklı, Palandöken ve Gez Yaylasını içine alan bölgede yapılabilecek turizm aktiviteleri açısından

Gez Yaylası ve Hıms Boğazı arasında farklı geziler için rotalar oluşturulması,

Yaz aktiviteleri için daha fazla alan ve altyapı oluşturulması (dağ bisikleti gibi),

Kayak harici zamanlarda düzenlenecek eğlencelere yönelik etkinliklerin artırılması,

Otellere ait alanlar dışında bağımsız sosyal alanlar, yerel ürün mağazaları, sinemalar, açık kapalı yüzme havuzları, oyun ve eğlence salonları, güzellik, SPA ve sağlık merkezleri, restoran, bar ve diskoları içeren yaşam merkezlerinin oluşturulması,

Jeotermal kaynağın kış turizmiyle beraber kullanılması,

Kar golfü, buz üstünde go-kart, paragliding, kar üstünde yürüyüş parkurları, sıcak hava balonları ile turları içeren alternatif kar ve buz sporları etkinliklerinin düzenlenmesi

➤ Önerilen turizm aktivitelerinin yapılabilmesi için;

Yerel paydaşlarla ortak hareket edilmesi,

Turizme yön verecek bir kurul/ çalışma grubunun oluşturulması,

Gerekli fiziksel altyapının oluşturulması,

Büyükşehir Belediyesinin işlettiği alanların tanıtımının yapılması,

Turizm projelerinin listelenmesi, iyi bir planlama yapılması, istatistiki verilerin tutulması (turist profili vb.), ziyaretçi taleplerinin belirlenmesi

Dağ - şehir koordinasyonunun sağlanabilmesi için tüm paydaşların alınacak kararlara dâhil edilmesi,

12 ay ziyaretçi hedefi doğrultusunda ortak çalışmalar gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

PALANDÖKEN DAĞ OLMAKTAN ÖTE KÜLTÜREL BİR ZENGİNLİKTİR

Abdurahman ZEYNAL*

Palandöken sadece dağ değildir. Efsaneleri, hikâyeleri, masalları ile tarihin derinliklerinden günümüze ışık tutan kültürel coğrafyadır. Yüz yıllar içinde neler yaşamış, neler görmüş, neler üretmiş... Doğudan gelen kavimler, doğudan gelen orduları hep karşılayan olmuştur. Onun için şair;

*"Palandöken yüce dağ
Altı mor sümbüllü bağ
Seni vermem ellere
Niceçi bu canım sağ"*

derken Aslı'sının peşine düşen Kerem'de Deveboynu'ndan geçerken kara, tipiye yakalanır ve

*"Erzurum'un gediğine
varanda
Onda gördüm bürem bürem
gar gelir
Lele dedi; Gel, bu yoldan
gayıdag,
Dedim; Lele, gayretime ar
gelir"*

Aşıkların sazında söze dökülürken Tarih canını bu topraklar için sebil gibi akıtan Türk Milletinin olduğunu göstermiştir. Milattan önce 3000'lerde Oğuz boyları buraları yurt edinmişler. Savaşmışlar, barışmışlar... Din değiştirmişler, ibadethaneler inşa etmişlerdir. Sakalar, İskitler, Kıpçaklar ve Oğuzlar hep buraları kendilerine yurt edinmişler.

Palandökenler; Pasin ovasının batı ucunda başlayıp Çat-Karlı Ova istikametinde giden sıradağlar topluluğudur. Hamam Deresi ile Topdağı'ndan ayrılır. Deveboynu şeklini almıştır, doğusu Erzurum'dan çıkan kara yolu Paşa Pınarı, Hamam dersi ile devam ederken Uzun Ahmet köyünden dönerek Tekman'a doğru yol alabilirsiniz veya Hasankale'ye gidebilirsiniz.

*Araştırmacı-Yazar, Emekli Öğretmen

Tarih buradan şekillenmeye başlar. Osmanlı- Rus Savaşının cereyan ettiği yerlerin başında İlave Tabya, Uzun Ahmet, Ağzı Kesik, Gez tabyaları ile devam eder Ejder Tepesinin batısında yaklaşık 3000 metrede Büyük ve Küçük Palandöken tabyalarıyla şehrin savunması yapılır...

Tekman tarafından veya Erzurum tarafından dağa çıkarsanız zirvelerde bütün tarihsel ihtişamıyla, Türk işçisinin el emeği, göz nuru ile yaptığı tabyalarla karşılaşacaksınız. Gittiğiniz mevsimlere göre her tonda çiçek sizi karşılar. Yazın çiçeklerle süslenen Palandöken tabyaları kışın beyaz örtüsüne bürünür. Güney ve doğu cephesinden baktığınızda toprak yığınları, kuzey ve batı cephesinden baktığınızda kesme siyah taşan yapılmış anıtsal bir yapıyla karşılaşacaksınız. Bir elin parmakları gibi toprağa yerleşmiş, eyvan yapılı, taş avlulu, parmaklar gibi dağın çeşitli noktalarına doğru uzanan dehlizler ve nakışlı kemerler sizi yüz yıl ötesine taşır. Loş dehlizlerde, boş avlularda, mazgallarda geçen zaman ve tarih... Gözlerinizi yakan bir küf kokusu, sessizlik ise kulaklarımızın dinlendiği tenimize dokunan ince bir serinlik... Sükûta dokunmanın, zamanı hissetmenin karmaşık girift hissiyatı içinde dudaklarımızda dualar, gözlerde yaşlar, bir rüyayı yaşarsınız. Birden şairin mısraları aklımıza gelir:

*"Ağaçlarda tek tük sarı
yapraklar*

*Yaz desem, bir tuhaf... Güz
desem değil!*

*Sonra Palandöken... Sanki
Kafdağı*

*Gönül duman duman, köz
desem değil!*

*Şu kesme taşlara yaslanmış
asker*

*Kim bilir kaç sabah ufka
bakıp da*

*Köyünde yarını, ceddini
anmış..."*

Evet 2. Abdülhamit döneminde yapılan bu tabyalar sanki bize dünü unutmayın yarını hatırlayın dercesine bizim uzaklaşmamızı seyrederken 1938 sonrasında bugünkü Palandöken kayak tesislerinin karşısında yapılmış beton koruganlar ile misafirlerini karşılar. Kalınlığı 2 metreye varan koruganlar muhtemel bir dünya savaşına göre yapılmış ve şükürler olsun ki ihtiyaç duyulmamıştı.

Palandökenlerin Tekman tarafında Evliya Çelebinin anlattığına göre Belam Baura'nın mezarı vardır. Hz. Musa'nın vezirlerinden olduğu rivayet edilen ilmi son derece ileri seviyede bulunan Belam yaptığı hatalar yüzünden kaçır ve Palandökenlerin güney yamaçlarında ölür. Mezarın olduğu yerlerde biten otları hayvanlar bile yemez... Hal böyle iken et-

rafa yayılan pis kokuda burunlarda acı kokulara sebep olmaktadır. Ancak yine de şairin mısraları bu kokuyu siler atar.

*"Gün karla uyur, karla uyanır
Palandökende*

*Yıldızsız dünyada tane tane
kar ışıldan.*

*Ve Palandöken, tarihe
sokulmuş hançer*

*Senin yanında Allaha dua
başkalaşır.*

*Açılan avuçlara tane tane kar
yağar".*

İşte bu kar tanelerini uzayın derinliklerini izlemek, gözlemek için yapılan Atatürk Üniversitesi tarafından Uzay bilimlerine çok katkı sağlayacak gözlem evi artık Palandökenlerin zenginliği olacak.

Dağın Kuzey yüzünde ise Sahabe olduğu rivayet edilen Abdurrahman Gazi hazretlerinin kabri çok önemli gezi ve seyir mevkidir. Hz. Osman Rh. Döneminde İslam orduları Erzurum'a gelir. Bizanslılarla Müslümanlar savaşa tutuşur. İşte o savaşta bulunan Abdurrahman Gazi rivayete göre şehit olur ve bulunduğu yere defnedilir. Adına Osmanlılar

döneminde zaviye kurulur ve zaviyadar olarak İbrahim Hakkı Hazretleri getirilir. Yaz kış ziyaret edilen alan sadece Erzurumlular için değil tüm Türkiye'de önemli bir ziyaret yeri olarak bilinir.

Palandöken aynı zamanda efsanelerle anılır ki bunlardan birde "Ejderha" dır. Abdurrahman Gazi Türbesinin üstünde "Sultan Sekisi" adlı bir yer vardır. Bu yer Erzurum kültür hayatı için önemlidir. 1960 öncesi Ahi geleneği gereği şed bağlayacak ustalık beratını alacak kalfalar Kırşehir'den gelen Ahi pirlерinin eşliğinde davul-zurna çalınarak önce yemekler pişer, afiyetle yenir sonra dualar ile ustalar kalfalarının peştamalı bağlar şed kuşatır ve kalfa ustasının eli öperek beratını heyet huzurundalardı. İşte Sultan Sekisinin doğu tarafında uzaktan bakılınca Ejderhayı andıran taş yığınının görürsünüz. Çok eski tarihlerde hava bulutlanmış bulutların içinde bir ejderhan çıkarak halkın içme suyu kaynağı olan Paşapınarı'nın önünü keser... Su

almaya gelenleri yutar, şehir susuz kalır. Hiç günah işlememiş bir derviş bulunur ve onun okuduğu dua sonrasında ejderha taş kesilir böylece şehir kurtulmuş olur. İşte palandökenler böyle efsaneleri bağrında taşıyarak günümüze gelmişlerdir.

Palandökenlerin kuzey yamacında 16 yüzyılda yaşamış "Binbir Hatim" geleneğini başlatmış Pir Ali Baba türbesi de buradadır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşayan ve sahip olduğu değirmenlerin gelirlerini Kur'an-ı Kerim Okuyacak hafızlara vakfetmiş böylece Palandöken dağının bir değerini de bizlere hatıra bırakmıştı.

*"Bir garip ölmüş diyeler
Üç günden sonra duyular
Soğuk su ile yuyalar"*

Şöyle garip bencileyin" mısraları Palandöken eteklerinde metfun bulunan Yunus Emre, Tapduk Baba'ya da ev sahipliği yapar. Dağın kuzey yamaçlarında Dutçu (Tuzcu) köyü mezarlığında medfun bulunan bu

iki kişiye ait mezarlar şehrin gönül dünyasındaki yerini bizlere hatırlatır.

Sonbaharda başlayan kar yağışları dağa ayrı bir güzellik büyük bir zenginlik kazandırır. Kar derinliği iki metre, üç metreye ulaşır. Bu karlar zamanla buzula dönüşür, yazın en sıcak anlarında bile Erzurumun buz ihtiyacını karşılardı. Buzdolapları yoktu. İnsanlar serinlenmek dudaklarını ıslatmak istediğinde Temmuz, Ağustos aylarında gece yarısında eşek kervanıyla dağın tepelerine, derin vadilerine gidip buzları kesip teneke kaplara yerleştirip şehre getirip satan insanlar vardı. Bu özellik iklim değişikliklerine ve şehrin dağ eteklerine kadar uzamasıyla sıcaklık değişimine sebep oldu. Bunun neticesinde 1970 sonrasında artık buzullar eridi... Ekonomik değeri de sonlanmış oldu.

Özellikle 1970 sonrası yaygınlaşan kayak yapma arzusu Palandökenlere ayrı bir imaj kazandırmış, dünyanın en uzun kayak pistleri yapılmış, modern beş yıldızlı otelleriyle bir dünya markasına dönüşmüştür. Şimdilerde binlerce kayak seveni ağırlayan Palandökenler yarının dünyasında yıldız olmayı sürdürecektir.

Hayat suyla başlar. Susuz hayat olamayacağı kesin olduğuna göre Palandöken dağında biriken karlar bahar aylarında eriyerek bir taraftan yer altı suları, gözeleri oluşturup dağ yamaçlarından aşağıya doğru akarken dereler birikerek Erzurum ovasına hayat verirdi. Ejder tepesinden aşağıya doğru akan sular şehrin içinde değirmenleri çalıştırmakta

ekonomik kaynağa dönüşmekteydi. Çeşmeler insanlara hayat verirken Boğaz mevkiinden gelen sular şehre hayat verirdi.

Konaklı mevkii başka bir güzellikti. Muazzam yapısı doğal görünüşü su kaynakları ile şöhret olmuştu. Özellikle Kevgiri köyünde çıkan meşhur su halk inanışlarına etki etmiş şifa dağıtan bir menba dönüşmüştü. İnsanlar, yaz kış bu sudan faydalanmak için pek çok zorluğu göze alır gerçekten doğal zahmetlere karıştı kalırlardı.

Palandöken dağının güney yüzünde muhteşem bir su kaynağının çıktığına tarih şahitlik ederdi. Bu su Madrek suyu idi. Bir ara şehrin içme suyunu karşılamak için projeler yapılmıştı.

Palandöken dağ olmakta çok yayla özelliği gösterir. Önemli bitki örtüsü, su kaynaklarının bolluğu, yazın serin havası özellikle küçük ve büyük baş hayvanların otlatıldığı bir mekâna dönüşür. Baharla birlikte yüzbinlerce küçük ve büyük baş sürüleri yaylalara can verirken şehre, bölgeye ve ülkeye önemli bir üretim kaynağı olmayı sürdürür. Et, süt, yağ, peynir buradan ülkenin her yerine satılır. Böylece

şehre bir istihdam alanı, bir üretim merkezi olma özelliği insanların geçim kaynağına dönüşür.

Sonuç olarak Palandökenler doğal bir savunma kalesi, endemik bitkilere sahip, efsanelere konu olan, hikayelerle süslenmiş, mesire alanları ile günde binlerce insanı ağırlayan kültürel bir dağdır. Palandökenler ekonomik kayna, tatlı suların membaı, celeplerin otlağıdır.

Necip Fazıl Kısa Küreğin mısralarında şiire dönüşür.

Bir gün Palandöken dağından geçtim

Artık son ışıklar sönüp çakarken,

*Tâ uzakta eski bir hanı seçtim
Yolcular önünde ateş yakarken.*

Kat kat bulutları başımla deldim

Çıktım, çıktım, en dik yerime geldim;

Birdenbire bir kuş gibi yükseldim

Başımı kaldırıp göğe bakarken.

RÖPORTAJ: MEHMET SEKMEN

Harika doğası, konaklama ve ulaşım imkanları, dünyanın çok az yerinde görülebilecek pistleri ve Yüksek İrtifa Kamp Merkezi ile dünyanın sayılı merkezlerinden biri haline gelen Palandöken'i Erzurum Büyükşehir Belediye Başkanı Mehmet SEKMEN ile konuştuk.

➤ Palandöken'i rakiplerinden farklı kılan özellikleri size göre nelerdir?

Palandöken'i rakiplerinden farklı kılan en önemli özelliği 165 gün açık gün sayısı ile kesintisiz kayak hizmeti sunmasıdır. Kar yağışının ekim-kasım aylarında kendini gösterdiği Erzurum'da, kayak mevsimi kasım ayından itibaren başlamakta ve nisan ayının sonuna kadar sürmektedir. Palandöken, kaymaya olanak sağlayan "toz kar" özelliğini, ikliminden dolayı, bütün kayak sezonu boyunca sürdürmektedir. Geçmişten günümüze Türk kayakçılığının beşiği olarak adlandırılan palandöken kayak merkezi bunların yanı sıra birçok özelliği ile kayak severlere benzersiz deneyimler sunuyor. 2000-3176 metreler arasında bulunan palandöken kayak merkezinde yüksek irtifa kayma fırsatı sunarken 14

km ile Türkiye'nin en uzun tek parça pistine sahiptir. Bu tek parça pist Dünya'da en uzun doğal üçüncü tek parça pisttir. Yine 8 km aydınlatılmış pist ile Türkiye'nin en uzun gece kayma yapma imkânı sunmaktadır. Türkiye'nin ilk ve tek yapay buz tırmanışı duvarına sahip olup kayak dışı etkinlikleri ile adından söz ettirmektedir. Yamaç paraşütü, sonowdown hill, snowpark, funpark ve hedikli kar yürüyüşü gibi etkinliklerle birçok etkinliğe ev sahipliği yaparak farkını ortaya koymaktadır.

➤ Göreve ilk başladığınız gün ki Palandöken ile bugün ki Palandöken'i nasıl kıyaslıyorsunuz? Turizm alanındaki yatırımlarınızdan bahsedebilir misiniz?

Kar denilince akla gelen ilk kentlerin başında olan Erzurum ve ülkemizin en gözde ka-

yak merkezlerinden biri olan Palandöken geçmişten günümüze kadar şehrimizin göz bebeği olmuştur. Bu bilinçle Palandöken Kayak merkezlerinin 2016'da Büyükşehir'e geçmesi sonrası ilk günden itibaren Palandöken'in eşsiz güzelliğini ve tesisleşmedeki kalitesini tüm yönleriyle ön plana çıkaran çalışmalar ve yatırımlarla daha tanınır ve tercih edilir hale getirdik. 2016 yılında aktif 49 km 45 pist sayısı varken 2021 itibari ile aktif 71 km 55 pist ile yeni pistler ve daha geniş bir kayak alanı oluşturuldu. Saatte 24.000 taşıma kapasitesi ile 19 aktif lift hizmet vermektedir. Toplamda 400 adet suni karlama cihazı ile saatte 2400 m³ kar yapılabilen ve Türkiye'de ilk kez Palandöken'de uygulanan kar depolama sistemi ile kayak sezonunu daha erken açar hale getirdik. 17 adet gazex çığ önleme cihazları ile çığ riskini en aza indirip güvenli bir kayak merkezi

olma yolunda devam ediyoruz. Toplam 9 adet kar ezme araçları ile kayak severlere daha iyi ezilmiş pist imkânı sağlıyoruz. Mevcut otel ve kapasiteleri konusunda da ciddi geliştirmeler yaparak Snowdora Otelimizin kapasitesini 176 yatak 80 oda kapasitesine çekerek Konaklı kayak merkezinde yapmış olduğumuz 76 yatak 36 oda kapasiteli Konaklı otelini faaliyete geçirdik. Ayrıca Palandöken'in adeta sembolü haline gelen lüks 8 adet Bungalov evlerini hizmete açtık. Türkiye'de ve Dünya'da konsept projeler ile sektöre yenilikler kazandıran sosyal tesislerimiz Türkiye'de 2600 metrede bir ilk olan Küre Kafe & Restoran, Palandöken Kayak merkezinin başlangıç noktasında yer alan modern konsepti ile Kapsül kafe, SnowDora Hotel'in arka bahçesinde her biri klimalı ve şömineli tamamıyla camdan oluşan 7 adet Fanus Kafe, adını Türkiye'nin en uzun kayak pisti Güney pistinden alan Güney Kafe ve Palandökenin zirvesi 3176 metrede bulunan Ejder Kafe hizmete açıldı. Palandöken'de kayak dışında birçok etkinlik ile farklı aktiviteler de yapabileceğiniz rekreasyon alanları oluşturuldu. Buz Duvarı, Yamaç paraşütü, zipline, dev salıncak, insan sapanı, hedikli kar yürüyüşü rotaları, çadır ve karavan kamp alanları ve 1400 m uzunluğunda Snowpark hizmete açıldı. Ayrıca online bilet satışları, bilet satın alma erişim kolaylığı, sezonluk skipass satışı ve otopark, ulaşım için özel ring araçları sıcak ve soğuk içecek istasyonları, mescit ve diğer sosyal unsurlarla birlikte Palandöken Dağı'nı 7/24 izlenebilen güvenli bir merkeze dönüştürdük. Yaz faaliyetleri kapsamında su

sporları festivali, kültür ve tarih turları ve çadır kampları ve gondol sürekli çalışır hele getirdik. Palandöken ve Konaklı Kayak merkezleri gibi altın değerinde nimetlere sahip olan şehrimizde Kış Spor Okulları Projesi ile 40 bin yavrumuza kayak yapmayı öğrettik. Daha saymakla bitmeyen projelerle Anadolu'nun zirvesi olan Palandöken'in adını Ejder3200 markasıyla ile tüm dünyaya duyurmaya ve tanıtmaya büyük bir özen gösteriyoruz.

➤ Yakın gelecekte Palandöken'i nasıl görüyorsunuz, öngörülerinizi paylaşabilir misiniz?

Palandöken-Sultan Seki Tatil Köyü master plan projesini hayata geçirip Dünyanın en lüks ve şık kayak merkezleri listesinde çok çeşitli arazi ve kar aktiviteleri sunan arzu edilen tüm konfor ve lükslerle sahip hızlı tempolu, yüksek teknoloji ürünü bir tesis ile şehrimizi Palandökenimizi uzun zamandır dünyanın en iyi kayak merkezlerinden biri olarak tanıtmaktadır. Palandöken'in sahip olduğu flora ve fauna zenginliklerini her geçen gün daha fazla tanınır hale gelmesi için yaptığımız çalışmalar sonucunda ekoturizm faaliyetleri ile yılın her mevsiminde ziyaret edilebilir hale getirmek en büyük önceliğimizdir

➤ Palandöken'in önündeki en büyük engel size göre nedir?

İklim değişikliği ve pandemi kayak merkezleri önündeki en büyük engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ejder 3200 Kayak merkezi iş-

letmeciliği olarak bu engeller için çeşitli önlemler alarak bu durumu en asgariye indirmeye çalışıyoruz. İklim değişikliği ve küresel ısınmanın etkilerine yönelik kayak merkezi alanında enerji verimliliğini artırmak, su kullanımını optimize etmek, yenilenebilir enerji kaynaklarını entegre etmek suretiyle, suni karlama altyapı iyileştirme ve geliştirme çalışmaları, iki yıldır gerçekleştirilen Türkiye'de bir ilk olan Kar Depolama tekniği ve üzerinde çalıştığımız yüksek teknoloji ve Türkiye'de yine ilk olacak Bulut tohumlama sistemi ile bu engellere çözüm üretmeye devam ediyoruz. Özellikle COVID 19 tedbirleri ile ilgili tüm uyarıları yerleşkelerimizin muhtelif yerlerine astık. Maske, mesafe ve temizlik kurallarının yüksek öncelikli bir biçimde yerleşkelerimizde uygulanması konusunda titiz bir çalışma yürüttük. Bu çerçeveden hareketle, kıymetli misafirlerimizin sağlığını her şeyden daha fazla önemseydiğimiz herhangi bir huzursuzluğun yaşanmadığı, sıhhatli bir turizm sezonu ile tüm önlemler yerinde ve zamanında gerçekleştirilerek güvenli ve sağlıklı bir kayak merkezi hüviyetine kavuştuk.

➤ Palandöken'i sporcular için bir merkez yapmak için yaptığınız çalışmalardan bahsedebilir misiniz? Palandöken'in bu konuda ki avantajları nelerdir?

Büyükşehir Belediyesi olarak daima sporun ve sporcunun yanındayız mottosu ile kış sporlarına ve sporcularına çok önem veriyoruz. 2016'da

Palandöken Kayak Merkezinin Büyükşehir'e geçmesinden sonra sporcular için ücretsiz skipass desteği, antrenman pistleri homligasyon çalışmaları Konaklı Kayak Merkezimizin sporcular için tahsis edilmesi ve daha birçok destek ile sporun ve sporcuların her zaman en büyük destekçisiyiz. Sunduğumuz pist imkânları, haftanın her günü gece kavgı, antrenmanları sırasında güvenlik önlemleri gibi birçok gelişim ve destek faaliyetlerimiz devam etmektedir.

➤ Özellikle kış sporları konusunda dünya çapında bir organizasyonu Palandöken'de yakın bir zamanda görecekmiyiz? Bu konuda bir çalışmanız var mı?

Mevcut turizm potansiyeli ile adeta bir olimpiyat şehri olan Erzurum, 2011 yılında Dünya Üniversiteler Arası Kış Oyunları ve 2017 Yılında Avrupa Gençlik Olimpik Oyunları'na ev sahipliği yapmış, uluslararası standartlara sahip Palandöken ve Konaklı Kayak Merkezleri ile önemli bir cazibe merkezi olduğunu tüm dünyaya kanıtlamıştır. Bu alanda gerçekleştirilecek tüm organizasyonlara her zaman aday bir şehirdir Erzurum ve bu yönde çalışmalarımız her zaman devam edecektir.

1. Dünya Savaşı Sırasında Erzurum'da Yazılmış Bir Kitap PALANDÖKEN ÇİÇEKLERİ

Alparslan KOTAN

Enver Paşa, 1914 yılı Eylül ayında Avusturya – Macaristan İmparatorluğu Savaş Bakanlığı'ndan İstanbul'da bulunan askeri temsilci Joseph Pomiankowski vasıtasıyla belirli sayıda Türk subay ve askerlerinin kayak konusunda eğitilmesi için askeri bir uzman heyetin gönderilmesini talep eder. Başlangıçta spora yönelik bir düşünce olarak gerçekleşen bu eğitim planı Sarıkamış Harekâtı'nın acı ve olumsuz tecrübeleri sonrasında askerî bir nitelik kazanır. Dr. Viktor Pietschmann başkanlığında, Albert Bildstein, Paul Ippen, Dr. Otto Hübner ve Dr. Alexander Maxymowicz'den oluşan Avusturyalı kayak heyeti 1915 yılının Ocak ayında Erzurum'a gitmek üzere İstanbul'a gelir. 43 gün süren zorlu bir yolculuk sonrasında heyet 18 Mart 1915 Perşembe günü Erzurum'a ulaşır.

Yeni kurulan kayak teşkilatında görevlendirilen subaylardan birisi de Etnoğrafya Müzesi ve Türk Ocağı Binaları (Ankara Resim ve Heykel Müzesi) ile Türk Mimarlık Tarihi'ne adını yazdıran Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'dur.

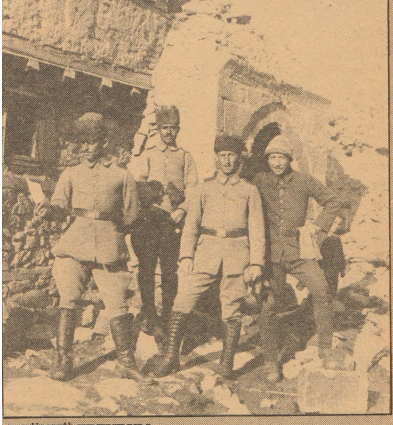
1. Milli Mimarî Akımı'nın ikinci kuşak temsilcilerinin en renkli simalarından birisi olan ve farklı konulardaki sıra dışı yetenekleriyle tam anlamıyla nev-i şahsına münhasır bir karakter sahibi olan Arif Hikmet Koyunoğlu, 1. Dünya Savaşı yıllarında yedek subay olarak Erzurum'da bulunmuştur.¹ İstanbul'dan Ordu Kumandanlığı'na gelen bir telgrafla Arif Hikmet Bey'in burada kurulacak kayak teşkilatında görevlendirildiği tebliğ edilir. Arif Hikmet Bey'in talebiyle spora meraklı olduğu ve Almanca

bildiği belirtilerek Cevat Dursunoğlu'da bu görevlendirmeye dahil edilir. Kurulacak kayak teşkilatında görevlendirilen diğer subaylar Trabzon'lu Kemal Bey, Teğmen Arif Sofya, Ahmet Bey ve Hasip Bey'dir.

Askeri talimgâhlardan sağlam, çevik ve kuvvetli seksen er seçilerek 5 Nisan 1915'de kayak eğitimine başlanır. Kiremitlik Tabyası'nda bir koğuşerlere kışla yapılmak üzere düzenlenir. Kavak Kapısı'nda bir ev de misafirhane olarak Avusturyalı subaylara tahsis edilir. Palandöken Dağları'nın 2510 rakımlı bir tepesinde başlayan kayak eğitimleri ilk mezunlarını Nisan ayı sonunda verir. Eğitimlerini başarıyla tamamlayan iki kayak keşif kolu cepheye gönderilir. İlk eğitimlerin en iyi ilk on kayakçısı ise bir sonraki eğitimlerde öğretici olarak görevlendirilir. Havaların ısınmasıyla eğitim kampı daha sonra 2650 rakıma çıkarılır. 6 subay, 10 astsubay ve 80 erden oluşan Türk Kayak Birliği'nin teşkilinden sonra Avusturyalı subayların eğitimleri 16 Haziran 1915'de tamamlanır.

1 Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'nun 1. Dünya Savaşı sırasında Erzurum'da bulunduğu dönemle ilgili detaylı bilgi için: Alparslan Kotan, "Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'nun Erzurum Günleri", Beyazşehir Dergisi, Sayı:15, Güz 2015, s. 94-98.

O GÜNKÜ ERZURUM...

Arif Hikmet ve arkadaşları, Erzurum'a girdikleri gün bu hatıra fotoğrafını çektiler. Soldan sağa doğru: Ekrem, kayak müfrezesinden Tayyip Efendi, Trabzonlu Kemal ve Arif Hikmet. Arkadaki bina Merkez Komutanlığı olarak kullanılmıştır.

Die Blumen Von Palandöken – Palandöken Çiçekleri

Türk ordusuna kayak eğitimi vermek için Erzurum'a gelen Avusturyalı subay heyetinin başkanı olan Dr. Viktor Pietchmann Erzurum'da bulunduğu süre içerisinde kayakçılık faaliyetlerinin yanı sıra Palandöken dağlarının bitki örtüsü ile de yakından ilgilenmiştir. Koyunoğlu tarafından botanikçi, Lucias tarafından ise ihtyolog (balık bilimcisi) olduğu belirtilen Pietschmann, Erzurum'da bulunduğu dönemde kayak eğitimi yapılan Palandöken dağlarındaki bitki örtüsünü yakından incelemiştir. Palandöken dağlarından topladığı dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan envai çeşitteki çiçeklerin sulu boya resimlerini ve kesitlerini Arif Hikmet Bey'e yaptırarak bunları arşivlemiştir.

Dr. Viktor Pietchmann daha sonra memleketine döndüğünde Arif Hikmet Bey'in çizimleriyle bezeli olarak "Die Blumen Von Palandöken" (Palandöken Çiçekleri) isimli bin sayfalık bir kitap kaleme alır. Koyunoğlu'nun kızı Özcan Gündüz Hanımefendi,

Avusturya Kültür Ataşeliğine yazdığı 5 Nisan 1983 tarihli mektubunda Pietschmann tarafından babasına gönderilen bu kitabın akıbetini şöyle anlatmaktadır: "Beraber çalıştığı bir Avusturyalı subay (sanıyorum Victor Piçman) bir botanikçi imiş, babam savaşın durgun anlarında onun Palandöken dağlarında bulunduğu değişik çiçeklerin resim ve kesitlerini çizmişti. Savaştan sonra bu zat "Die Blumen Von Palandöken" isimli babamın çizdiği resimlerle bezeli bir kitap yazmış, babama yolladığı nüsha ne yazık ki kayıp, fakat herhalde mevcutları vardır. Türkiye'yi çok ilgilendiren bu kitabı size bildirmeyi faydalı buldum."

Özcan Gündüz Hanımefendi'nin Avusturya Kültür Ataşeliğine bildirdiği bu kitabı daha önce Beyazşehir Dergisi'nde kaleme aldığımız "Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'nun Erzurum Günleri" başlıklı makalemizde Erzurum kamuoyu ile paylaşmıştık. Kitapla ilgili bu önemli ip ucunu Gelişim Erzurum Dergisi'nin "Palandöken" temalı bu özel sayısında bir kez daha Erzurum kamuoyuna bildirmeyi uygun görüyoruz.

"Die Blumen Von Palandöken" (Palandöken Çiçekleri) isimli bin sayfalık bu eser Ata-

türk Üniversitesi ve Erzurum Teknik Üniversitesi rektörlükleri tarafından yapılabilecek özel görevlendirmeler ile üniversitemizin değerli akademisyenleri tarafından bulunarak ilim alemine ve Erzurum'a kazandırılabilir.

KAYNAKLAR:

Koyunoğlu'nun Anıları -2-, Tarih ve Toplum Dergisi, Aralık 1986, Sayı: 36, s. 36.

Arif Hikmet Koyunoğlu; "İlk Dağcılarımız Palandöken Yamaçlarında", Yıllar Boyu Tarih Dergisi, Mart 1980, Sayı: 3, İstanbul, 1980.

Erwin Lucias; "Türk Kış Sporunun Başlangıcı", <http://www.kulturgeschichteonline.eu>

Hasan Kuruyazıcı; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

KIRKDEĞİRMENLER DERESİ VE SU DEĞİRMENLERİ

Dr. Temel SAĞLAM

Erzurum şehir yerleşkesinin yaslandığı Palandöken Dağı'nın kuzey yamaçlarından başlayarak ovadaki sazlığa dökülen Kırkdeğirmenler Deresi, yalnızca doğal güzellikleriyle değil, üzerine kurulan su değirmenleriyle de Erzurum kültürüne büyük katkılar sunmuştur. Pa-

landöken Dağlarının kuzeye bakan tarafındaki "Sultan Sekisi Tepesi" batı kısmında, günümüzde Palandöken merkez içesinin güneyindeki Yıldızkent üstlerinden başlayan Kırkdeğirmenler Deresi, Köşk Camii'nin doğusundan Dere Mahallesi'ne oradan da Çaykara Caddesi istikameti

ile Gez Meydanı'na ve Orman Bölge müdürlüğü doğusundan sazlığa akmaktaydı.

Kırkdeğirmenler Deresi'nin başladığı mevki, Boğaz mesire alanı olarak yıllarca Erzurum halkının sosyal hayatına ev sahipliği eden alanlardan birisi olmuştur. Yaz aylarında kurulan çadırlarda uzun süre kalman kamp yerleşimi biçimindeki mesire alanına yerli halkın yanı sıra yabancılar da rağbet etmiştir. 1701 yılında Erzurum'da bulunan ve şehrin gravürünü de çizen Fransız doğabilimci Joseph de Tournefort, Kırkdeğirmenler Deresi ile ilgili ilginç bilgiler aktarmaktadır. "...Çok sevdiğim Kırkdeğirmenler vadisinde büyük bir keyifle değişik bitkiler topladık. Kırkdeğirmenler vadisi, çok sarp iki dağın arasında, berrak doğal kaynakların (su gözü) akararak toplandığı gür bir dere dir. Kente yakınlığı sebebiyle yürüyerek ulaş-

Kırkdeğirmenler Deresi (Çetin Külekçi)

labilen bu dere, yalnızca değirmenleri çalıştırmıyor aynı zamanda tarlaları da suluyor...”

Su değirmeninin iç görünüşü

Osmanlı dönemi öncesinden itibaren mesire alanı olarak kullanılan Kırkdeğirmenler Deresi, şehrin bürokrasisi kadar yabancı konsoloslukların da en önemli sayfiye alanı konumunda kullanılmıştır. Rusya'nın Erzurum Konsolosunun her yaz mevsiminde çadırlarla burada kalmayı bir gelenek haline getirdiğini Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinden anlamaktayız (BOA, AMKT.MHM. 640/13). Yine Amerikan misyoner ve ailelerinin bu alanda dinlendiklerini, 1885 yılında bisikletle dünya turu kapsamında şehre gelen Amerikalı Thomas Stevens'in anlatılarından öğrenmekteyiz. “...Amerikan Misyonerleri ve aileleri, şehrin beş mil kadar güneyinde yer alan ve romantik küçük bir vadi olan Kırkdeğirmenler'de çadır kurmuşlardı. İki gün boyunca ben de onlarla birlikte burada kaldım. Kırkdeğirmenler vadisi, Palandöken Dağları'nın üzerindeki bir geçide yakın yerdedi. Yarım düzine çadır, bir milden daha fazla alanı kaplayan ağaçların altında kurulmuştu. Berrak bir suyu olan çağlayan nehir, kamp yerini süslüyordu. Bu-

radaki bol su, üzerinden aktığı yatağının taşlarına değdikçe adeta raks ederek akıyor ve güzel melodilerle ruhlara dinginlik veriyordu...” Stevens'in Eylül ayında Erzurum'a geldiği düşünülürse Haziran ve Ağustos aylarında Kırkdeğirmenler Deresi'nin çok daha kalabalık bir nüfusa sayfiye alanı olduğu anlaşılacaktır.

Bir su değirmeni.

Kırkdeğirmenler Deresi adını bu dere yatağı üzerinde bulunan çok sayıda su değirmeninden almıştır. Bu değirmenlerin kuruluşu ile ilgili iki önemli söylence kayıtlarda mevcuttur. Bunlardan ilkinde göre: Erzurum'da “Binbir Hatim” geleneğini de başlatan Pir Ali Baba, 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı sonrası şehre gelmiş, Boğaz denilen mevkie (Kırkdeğirmenler Deresi) yakın bir alana (Dutçu Köyü) zaviye inşa etmiş, hatim okuyacak hafızların ihtiyaçlarını gidermek ve geleneğin devamını sağlamak için de vakıf olarak da bu değirmenleri yaptırmıştır. Bir diğer söylence ise: “... Bir zamanlar saygın bir dul kadın, buradaki dere boyunca uzanan en az kırk değirmenin sahibiydi. Kocasının ölümünden sonra kadının iyiliksever kişiliği çevrede duyulmuş ve insanların ilgisi üzerine toplanmıştır. Çok sayıda sürü sahibi olan bir bey kadın ile evlenmek istedi. Bilge bir insan olan kadın: Kırk değirmeni kastederek, benim

için çalışan ve beni kimseye muhtaç bırakmayan kırk oğlum var. Bu yüzden evlenmek istemem dedi. Bunun üzerine zengin olan bey de: Senin kırk oğlunu öldürüp seni çaresiz bırakacağım dedi. Ve koyunlarının yünlerini kırkarak değirmenlere giden suyun önünü kesti. Değirmenler iş yapamaz olunca kadın evliliği razı oldu. Bu evlilik sonrası vadide otlayan koyunlar ve çalışan değirmen sesleri şehre bereket getirdi...”

Su değirmeninin iç görünüşü.

Geleneksel yapı sanatı içerisinde çok önemli bir üretim binası olan su değirmenleri, yüksekte düşürülen suyun potansiyel enerjisini mekanik enerjiye dönüştüren ve ağırlıklı olarak tahıl öğütmede kullanılan hidrolik su yapılarıdır. Tarihten günümüze değişik coğrafyalarda, değişik yapılarda ve boyutlarda hep insanlara hizmet etmişler ve bulunduğu bölgenin sosyal ve kültürel açıdan gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu bakımdan Türk kültüründe de önemli bir yer edinmişlerdir. Buldukları coğrafyada öyle etkin olmuşlar ki türkülere konu olmuş, insanların buluşma ve kaynaşma noktası haline gelmiş, gençlerin sevdalık ettikleri, temiz aşkların yaşandığı mekanlar olarak anılmışlardır.

Su değirmeni arki.

Su değirmenleri, yerleşik hayata geçişle beraber, buğdayın öğütülmesi için kullanılan en önemli teknolojik araç olmuştur. Önceleri insan ya da hayvan gücü ile çalıştırılan değirmenler, suyun gücünün farkına varılmasıyla beraber su ile çevrilir hale gelmiştir. Su değirmenlerinin Anadolu'daki ilk örneklerine M.Ö. X. yüzyılda Urartular'da rastlanmaktadır. Daha sonra Anadolu'da kurulan tüm medeniyetler tarafından Anadolu'nun yeterli su kaynakları bulunan hemen her yerinde su değirmenleri inşa edilmiştir. XX. yüzyıla gelene kadar su değirmenleri aktif olarak kullanılmış, daha sonra su gücünün yerini dizel veya elektrikli motorlar almıştır.

Anadolu'nun farklı yörelerinde olduğu gibi Erzurum'da da çok sayıda değirmen yapısı bulunmaktaydı. Kırkdeğirmenler Dersi üzerinde inşa edilmiş değirmenler ile ilgili ulaşılabilen en eski belgeler 18. yüzyıldan kalmaz. Hacı Ömer Ağa'nın kızı Hatice Hanım'a ait olan 1779 tarihli vakfiyede: "Kırkdeğirmen olarak bilinen akarsuyun üzerinde bulunan Yeğen Ahmed Ağa Değirmeni ve benim değirmenimin (Hatice Hanım Değirmeni) yanındaki değirmen ve yine aynı akarsuyun üzerinde

bahsedilen değirmenlerin aşagısında yer alan Bekir Efendi Değirmeni ve Çukur Değirmen..." gibi isimleri de verilerek Boğaz ve Köşk arasındaki değirmenler sayılmaktadır. Kağızmanlı Mehmed Efendi Vakfı Değirmeni, Kadı Hafızzade Değirmeni, Şeyhler Vakfına ait olan İsalır Değirmeni de yine bu alanda bulunan Kırkdeğirmenler'dendir.

Köşk, Dere Mahallesi, Çaykara Deresi, Gez Mahallesi ve Mezbaha Deresi Üzerinde bulunan çok sayıdaki su değirmeni, 20. yüzyıl ortalarından itibaren atıl hale gelmiştir. Ya işlevleri değiştirilmiş ya da tamamen yıkılarak arsa haline getirilmiş olan su değirmenleri, turizm amaçlı yeniden değerlendirilebilir bir alandır. Kırsal kalkınma sadece tarımsal üretimin arttırılmasına yönelik alınacak tedbirlerle değil aynı zamanda gelir kaynaklarının tarım dışı faaliyetlerle çeşitlendirilmesine bağlıdır. Korunmuş yerel mimari ve yerel üretim biçimlerinin kültür turizmi bağlamında değerlendirilmesi ve yerel halkların turizm sektöründen de pay alabilmesi bu potansiyelin harekete geçirilmesine bağlıdır. Burada yöre halkına, yerel yönetimlere, sivil toplum örgütlerine ve tur operatörlerine görevler düşmesi yanında aslında turizm politikaları oluşturmak bakımından hükümetlere de büyük görevler düşmektedir.

Kaynaklar:

Küçüküçürlü, M. (2018). Erzurum Çarşı Pazar. Çizgi Kitabevi.

Erzurum Arşivi, <http://erzurumarsivi.com>.

Zeynal, A. (2014). Doğu Türk Haber Portalı.

ERZURUM KIŞ TURİZMİ PROJESİ'NDE "MASTER PLAN" DÖNEMİ VE BİR HATIRA

Dr. Sıtkı Yılmaz KUŞKAY

Özellikle 1960'lı yılların sonuna doğru ve 1970'li yılların başlarında uzun bir zamandan sonra, Erzurum Palandöken'de ilk telesiyej ve konaklama tesisi yatırımları Erzurum Valileri Mustafa Uygur ve Necmettin Karaduman dönemlerinde gerçekleştirildi. Karaduman'dan sonra gelen bütün Valilerin hizmet döneminde Kış Turizmi ve Palandöken'in geliştirilmesi konusu her zaman gündem de kalmış ancak Erzurum Kış Turizmi projesinin ciddiyetle ele alınması ancak Vali Recep Birsin Özen(1985-1989) döneminde mümkün olabilmıştır. Bu dönemde Erzurum'da bir Kış Turizmi Komitesi kurulmuş ve başkanlığına DSİ 8.Bölge Müdürü Erdoğan Cimilli getirilmişti. Sayın Cimilli Palandöken Dağı'nın maketini dahi yaptırmıştı. Bu çalışmada bende Başkan Yardımcısı olarak görev aldım. Erzurum Kış Turizmi Komitesi Erzurum Halk Eğitim Salonunda ilk genel toplantısını yaptı. Bu toplantıda Erzurum'da Kış Turizmi'nin nasıl geliştirileceği konusu tartışıldı. Bende sağlıklı ve planlı bir gelişme için Erzurum Palandöken silsilesi için bir "Master Plan" yapılması fikrini ortaya attım. Görüşüm top-

lantıya katılanlar tarafından olumlu bulunarak kabul edildi.

Erzurum Valisi
Recep Birsin Özen (1941-2018)

Erdoğan Cimilli (1981-1992)

Master Plan fikrinin kabul edilmesi ile Kış Turizmi konusunda böyle bir çalışma yapacak Mühendislik -Müşavirlik firmalarının o günkü şartlarda Türkiye'de olmaması ve uluslararası çapta böyle bir plan çalışmasını finanse etmek için Erzurum ölçeğinde bir kaynak temininin mümkün olmaması, bu konuda ki en önemli engeli teşkil ediyordu. Böyle bir finans kaynağını ancak Hükümet kanalıyla bulabileceğimizi düşünerek, Ankara'ya gitmeye karar verdim. O sırada Türkiye'de 46. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Başbakan Turgut Özal'ın başkanlığında görev yapıyordu. Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanlığı görevinde ise Malatya Milletvekili Yusuf Bozkurt Özal(1940-2001) beyefendi bulunuyordu. Sayın Özal'ın bu görevde olması Erzurum için büyük bir şanstı.

Erzurum Eski Milletvekili, Ulaştırma ve Kültür Bakanlıkları yapmış değerli hemşerimiz Sayın Rıfki Danışman(1924-2018) Özal Ailesi ile dünürlük bağı vardı. Bu yakınlığı bildiğimden dolayı Sayın Rıfki Danışman'ı ziyaret ederek, konuyu kendisine açtım. Sayın Danışman'da

bana Yusuf Bozkurt Bey'den randevu alabileceğini söyledi. Ekonomi ile ilgili DPT(Devlet Planlama Teşkilatı) dahil bütün kuruluşlar Yusuf Bozkurt Özal Bey'e bağlıydı. Kendisini Sayın Rıfki Danışman'ın bana ilettiği randevu saatinde ziyaret ettim ve çok sıcak bir şekilde karşılandım. Sayın Özal'ın memleketi Malatya dışında, ilin sorunlarının tartışıldığı ve muhataplarıyla çözüm bulunmaya çalışıldığı ikinci ekonomik zirveyi de daha sonraki bir tarihte DPT'nin toplantı salonunda Erzurum için düzenlediğini hatırdan çıkarmak gereklidir. .

Rıfki Danışman(1924-2018)

Yusuf Bozkurt Özal (1940-2001)

Sayın Özal'a Sayın Rıfki Danışman özet olarak konuyu anlatmıştı. Genç yaşta kaybettiğimiz Yusuf Bozkurt Özal kıvrak zekâsıyla konuyu zaten kavramıştı. Bende Erzurum Kış Turizmi konusunda kendisine gerekli gelişmeleri aktardım. Yusuf Bey Erzurum Kış Turizmi Master Plan projesini Devlet Planlama Teşkilatı Araştırma- Geliştirme bütçesinden uluslararası ihaleye çıkarabileceğini söyledi. Kendisi bana Kuşay, senden bir ricam var. Avusturya ve Kanada Ticaret Müşavirliklerine git ve bu konuda deneyimi olan firmaların listesini al ve getir dedi. Bende Avusturya ve Kanada Ticaret Ataşeliklerine giderek, Kış Turizmi konusunda uluslararası deneyime sahip firmaların listesini sağladım ve Devlet Bakanı Yusuf Bozkurt Özal'ın özel kalemine verdim. Yusuf Bey sözünü yerine getirerek, Erzurum Kış Turizmi Master Plan çalışmasını uluslararası ihaleye açtı. Yapılan ihale sonucunda bir ABD-Kanada Müşterek Teşebbüsü olan "Delcon - Snow Engineering " firması 2 milyar TL bir bedelle ihaleyi kazandı. Bu yabancı firmanın Türkiye'deki ortağı STFA(Sezai Türkeş-Fevzi Akkaya) Mühendislik ve Müşavirlik firması seçildi.

Master Plan'ında birinci kademede Palandöken-Hınıs Boğazı, ikinci kademede Palandöken Konaklı Bölgesi ve üçüncü kademede Gez Yaylası ve Yağmuncuk kayak merkezleri planlandı. Master Planı 1990 yılında tamamlandı. Böylece Palandöken Dağı'nda mekanik ve konaklama tesisleri, pistler, paten sahaları ile diğer yatırım alanlarının yerleri belirlenmiş oldu. Palandöken-Hınıs Bölgesi için 2.000 yatak öngörüldü.

Palandöken, Bakanlar Kurulu'nun 93/4838 sayılı kararı ile Erzurum Hınıs Boğazı, Konaklı, Gez Yaylası ve Yağmuncuk bölgelerini içeren saha 2634 sayılı Turizme Destek Kanunu'nun 3.maddesi gereğince Turizm Merkezi olarak kabul edildi. Karar 17.9.1993 gün ve 21731 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Erzurum Kış Turizmi Master Planı'nın yapılması ve yürürlüğe girmesiyle birlikte, birinci derecede öncelikli Palandöken bölgesinde yatırımların ve yapılaşmanın bu plana uygun olarak gerçekleştirilmesi sağlandı ve plana büyük ölçüde uyuldu. Bu yüzden "Master Plan" ın Erzurum Kış Turizmi Merkezi'nin gelişmesinde tarihi bir rol oynadığı bir gerçektir. Ancak Erzurum Kış Turizmi açısından yeteri ölçüde tanıtılmadığı ve gerekli tanıtım etkinliklerinin yapılmadığı da izahtan ötedir. .2011 Erzurum Winter Universiade (Üniversite Kış Oyunları) dan sonra uluslararası çapta müsabakalar ve şampiyonalar düzenlenmemesi bu düşüncemi doğrulamaktadır.

Kaynak: Durdemir Bilirdönmez(Ed.), İpek Yolun'dan Olimpiyata Erzurum, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2010,Ankara,s.39- 53.

REŞAT; ÇOŞKUN BİR SU İDİ...

☞ Şahin TORUN

Biraz rüzgar renginde, belli belirsiz bir şaşkınlığın ve ona çokça yakışan bir heyecan ve acelenin tam ortasında biraz da mecbur kalındığı bilincine varılmış bir hayatı yaşadı Reşat. Öyle ki, onu tanıdığım günden beri aklımda kalan en belirgin portresi işte bu şaşkınlık ve heyecanla şekillenmişti diyebilirim. Hep şaşkın ve hep ve hep ve hep ve hep ve hep bir heyecanla yüklüdü...

Ona kalırsa, değil mi ki; doğmuştuk ve yaşamak zorunda kalmıştık öyleyse yaşayacaktık. Bununla beraber doğmuş olmak bu zorunluluğun sebebi olsa da, E.M.Cioran'a giderek söyleyeceğim; Cioranvari bir sakıncayı da içermiyordu Reşat'a göre.

Ve yine Reşat'a göre, tam aksine, doğmuş olmak karışımıza çıkan bütün mecbur olunmuş gerçekliğine rağmen bizi kucağına da alan bu hayatı bir şans ya da bir kötü talih sayarak nitelendirmekten öte bir ödev- bir görev- bir ideal olarak görülmesi gereken ve tıpkı canlı olmak gibi canlıca karşılanacak bir şey, bir fenomen olarak kaydedilmeliydi. O kadar ki, çok sonradan okumaya başladığı ve kayda değer bir mesafe de aldığı felsefe ile de bu yorumunun sağlığını sınıyordu sürekli biçimde.

Öyle de olmuştu nitekim, çünkü ona katılırken ve kendimi ona katarken geçip giden 15 yıllık görgüme danıştığında, gördüğüm de bu hal üzere ve

bu şekilde yaşayan Reşat'tan başkası değildi.

Ezcümle; Allah vardı, Allah büyüktü ve bizi yaratarak yaşamakla görevlendirmişti. Bundan gerisi ise, bu görevi layık- ı veç ile yapıp yapmama ile şekillenen şu ya da bu haldeki bir hikayeden ibaretti ve hepsi buydu. Reşat kendince böyle bir hikayenin sahibi olduğuna inanmış mıydı, bunu bilemesem de böyle bir hikayesi olsun diye çabaladığını bilirim kendimce.

Çokça şaşkın, çokça heyecanlı ve hiç bitmeyen bir hayret içinde uçup duran bir kelebek gibi gelip konmuştu sanki bu dünyaya. Sanki bir örtük pencerenin önünde ve biteviye uzanan bir bozkırın üstünde ince ince süzölmeye durmuştu. Şaşkıncı, çünkü unutamadığını deyip durduğu evvelini içeren Cennet'ten düşmüşlüğüne baktığında onu neredeyse bir karamsarlığın içindeymiş gibi gösterecek kadar koyu bir melal ve hüznün kapısından geçiren ve hep teessürle renklendirilerek tahammülfersa bir şekilsizliğe karışan bir dünyanın içine düştüğünü de böylece ibdin edip hep bunu söylemişti.

Bu dünya ne menem bir şeydi böyle ve yaşamak görevi nasıl da ağır düşüyordu vakit ayırıpda ince şeyleri anlamaya çabalayan hassas ve minnetsiz yüreklere...

İşte tam da bu yüzden büyük bir şaşkınlık içinde kalmışçasına hiç alışmadığı bir dünya olmuştu, ne menem bir şey olduğunu anlamaya çalıştığı bu dünya.

Allahuallem; Yunus'u, Sokrates'i, Sezai Karakoç'u, Cahit Zarifoğlu'nu, İsmet Özel'i, Teoman Duralı'yı ve Sait Faik'i sevdiği gibi; Türk'ü, Türküyü ve Türkçeyi sevdiği gibi; Erzurum'u, Erzincankapı'yı, Palandöken'i, Rüzgarı, Suyu, Sabahı, Doğu'yu sevdiği gibi; delileri, kedileri, eski evleri ve bacaklarına dolanarak savrulup yayılan çayır çimeni de hep bu anlama çabası ile daha çok sever ve söyler olmuştu ki, bunu da kendi yaşamak görevinin icabı saymaktaydı.

Şiirlerinden ziyade hemen hemen bütün düz yazılarına ve özellikle öykülerine sirayet eden bu tutkuyla bağlandığı görev bilincinden olsa gerek; bir zamanlar var ve diri olduğuna gönülden inandığı kadim bir iyi ahlaktan, bu ahlakın kök saldığı Müslüman- Türk terbiyesinden, ölçüsünden, miyarından ve mikyasından haber vermeyi bir vazife gibi görmüş ve yazısının bütün kuvvetini de al el acele ulaştırılması gereken bir mesajı yüklemeyi yeğlemiştir.

Bir gelenek adamıydı Reşat; bununla birlikte kendi devri daimi içerisinde şehri de seven, onu iliklerine kadar hissedilen bir şehir adamı velakin sevdiği bu şehrin de garibanlarından sayınlar istemiş, en azından o saflarda sayılmayı dilemişti her rey beyanında.

Evet bir gelenek adamıydı Reşat, ama rikkatini dikkatine denk getirmeye uğraşarak yönelip baktığı her defasında da gelenek diye geleneğe ek-

lemelenen türlü tevir cehalet, önyargı ve yobazlık toplamı karşısında yanan canını şiirle otamaya çabalamış, acısını hafifletmek için de beyhude yere şimdi şehrin orta yerinde kimsesizce kalakalan 'Dörtgüllü Çeşme'ye koşup durmuştu.

' Tıpkı çocukluğumuzdaki gibi, ben Ebubekir'den, Sen Ömer'den, Abdülnasır Osman'dan, Ali'de Ali'den içelim kana kana...?(*)

Velhasıl; kolların kısalıp kütleştiği ve ellerin orantısızca büyüdüğü bu garaip zaman içinde sırf daha çok sarılabilsin ve daha az istesin diye kollarını gümrühça tutup ellerini küçülten bir yol seçmişti. Belki de bu yüzden tıpkı zamana bağladığı kısa ve zayıf ipe tutunamadığı gibi dünyaya ve hayata da tutunamadı, akışı aceleyle bezenmiş bir su gibi, bir an esip geçen bir rüzgar gibi geçip gitti Reşat.

Ruhu şad, mekanı cennet olsun inşallah...

(*) Rivayete göre; Şimdi ki Saraybosna Caddesi'nin, Eskilerin Dere Mahallesi'nin ortasında duran 'Dörtgüllü

Çeşme'nin 4 yüzünden akan her bir lülesi 4 büyük halifenin adıyla anılmıştır. Reşat Coşkun'dan öğrendiğim lakin kaynağımı hatırlamadığım bir bilgidir bu...

ŞAİRİN ARDINDAN

Ali KÖSEOĞLU

/ Reşat Coşkun İçin...

Ölmez

Ölüm çağırır

Ölümüne gider bir şair

Kavuşturur toprağı toprakla

Kucaklaşır toprakla koklaşır

Çiçekleri solmaz üşür belki

Bazen ritmi bozulur aşkıandan

Hasta olur kalbi şairin

Şiirlerde buluşturduğu gibi kelimeleri

Toprakla buluşturur bedenini

Ansızın bir dizenin ortasında

Karşınıza çıkar da şaşırtır sizi

Ölmez

Ölüm çağırır

Ölümüne gider bir şair

Korkmaz karanlıklardan

Ardından aydınlık getirecek

diye sever hatta

Kirlenmesin der, beyazın üstüne titrer

Varoldukça heceler kelimeler dizeler

Özler şair özler

Şair ölmez göç eder

KIRMIZI GÜL DEMET DEMET

Öğr. Gör. Talat ÜLKER*

*“Bana derler gam
yükünü sen götür*

*Benim yük götürür
dermanım mı var”*

Kervanlar, eski zamanlarda kara yoluyla insan, erzak ve eşya taşımacılığı yapan kafilelerdi. Tüccarlar, yardımcıları ve sürücüler gibi farklı kimse-lerden oluşan kervanın toplanması ve hareket zamanı belirli kurallara bağlıydı. Kervanlar yolculuk sırasında yazın sıca-ktan kaçınmak, diğer mevsim-lerde ise konaklanması gere-ken yere gündüz varmak için gece yol ahlardı.

Kervanların gittiği en uzun yol, ipek yolu adı verilen gü-zergâh olup, Roma çağından itibaren Uzak Asya’da, 13. yüzyıldan itibaren de İran ve Güney Kafkasya’da üretilen ipeğin Anadolu üzerinden Av-rupa’ya taşınmasında kullanı-lyordu. İpek yolunun aslında

yola benzer yanı pek yoktu, kervan sahipleri ve tüccarlar hiçbir işareti bulunmayan pa-tikalar arasında, gidecekleri yönü kestirmeye uğraşır ve develerinin bin bir zahmetle o doğrultuda yürütürlerdi.

Kervanla yolculuk ve taşı-macılık sırasında hayvanları süren, sevk ve idare eden ve onların bakımı ile ilgilenen kişilere kervani adı verilirdi. Bu kişilerin başında ise bü-tün kervanın sevk ve idaresi ile teşkilatından sorumlu olan kervan-başı (kervancı başı, kervan-keş, kârbân-sâlâr) bu-lunurdu. Kervanbaşı, konup göçmeleri belirleyen, yolculuk sırasında çıkabilecek anla-şmazlıkları kervandaki diğer tüccarların da katılımıyla çö-zümleyen, konak yerinde gü-venlik önlemlerini alan ve ka-filenin masraflarıyla ilgilenen kimseydi. Genellikle de bir veya iki yardımcısı bulunurdu.

Kervanbaşılar üzerlerine al-dıkları görevler ve yolda çıkan masraflar için, kervan men-suplarından taşıdıkları yük başına bir meblağ alıyordu.

Kervan-başının yardımcısı çavuş denilen görevliydi. Çavuş, kervan-başının karar-la-rını kervandakilere duyurur, yiyecek ve yem tedarik eder, mola yerini duyurur ve mola yerinde gece boyunca gezerdi.

Kervanlarda yük ve yolcu taşıyan hayvanları sevk ve idare eden kişilere kervan sürü-cü, deveci, deve sürücü, eşek sürücü, katırcı denilirdi. Çın-gırak sesleri altında ilerleyen kervanlarda bu kişiler kervan sahipleri ya da tüccarlar tara-fından para ile tutulur ve mas-rafları yine onlar tarafından karşılanırdı.

Kervanlarda insanları ve yüklerini at, deve ve katırlar taşıyordu. Her zaman ve zor

koşullarda yük taşıyabilen develer kervanlar için idealdi. Bir deve ortalama 250 kilo civarında, yani bir at veya katırın en az iki katı kadar bir yükü, nispeten düşük bir maliyetle taşıyabiliyordu. Ayrıca Türkmenlerin tek hörgüçlü Arap develeriyle çift hörgüçlü Orta Asya develerinden ürettikleri melez develer, Anadolu'nun çetin arazisiyle soğuk ve yağışlı iklimine çok uygundu.

Kervanlar genellikle kervansaraylarda konaklamayı tercih ediyorlardı. Kervansaraylar, eşkiyalara karşı sağlam, kale gibi binalardı. Ancak her konakta kervansaray yoktu. Dışarıda konaklamak gerektiğinde, su kenarları tercih ediliyor ve yolcular çadırlarda veya ağaç altlarında açıkta konaklıyorlardı.

Kervansarayda konaklamanın bazı kuralları vardı. Eşyalar ve hayvanlar yerleştirildikten sonra gece kapılar kapanır, sabahleyin herkes hayvanının ve malının çalınmadığına emin olduktan sonra açılırdı. Eğer birinin eksiği varsa herkesin eşyası aranırdı. Kervansaraydaki hırsızlık ve soygun olaylarından bölgeyi yöneten adına, kervansaray amiri sorumluydu. Kervansaraylarda verilen hizmet süresi sınırlıydı. Genellikle yalnız üç gün parasız yemek ve oda verirdi. Daha sonra yolcuların gitmesi gerekirdi.

Kervan yolculuğu oldukça riskliydi. Aylarca yol gitmek, iklim koşullarına ve yolun bütün tehlikelerine karşı dayanmak yıpratıcıydı. Kervan ticareti sırasında başka sorunlar çıkabiliyordu. Tüccarların kervansaraylarda malları çalınabiliyor, mallarına el konu-

labiliyor, yollarını eşkiya keşebiliyordu. Eşkiya saldırıları özellikle 17. yüzyılda kervan ticareti için önemli bir sorun haline gelmişti. Osmanlı topraklarında 16. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan buhranların neden olduğu karışıklıklar (özellikle Celâli isyanları) köy ve şehir yaşamını olduğu gibi yol güvenliğini de etkilemişti. Bu dönemde silahlı büyük eşkiya çeteleri ortaya çıkmıştı. Bazen mültezimlerin de kervanları tehdit ettiği oluyordu. Bu gibi durumlarda tüccarın başvurabileceği tek seçenek asgari bir güvenlik sağlanamayan yollardan uzak durmaktı. Kervancılar Karac'oğlan gibi dünyayı umursamayan insanlar değildiler. Onların ipek yüklü, erzak yüklü, akçe yüklü kervanları vardı.

Dirilirler dirilirler gelirler

Huzuru mahşerde divan dururlar

Harami var diye korku verirler

Benim ipek yüklü kervanım mı var

Halk anlatılarında kervan soymak bir kahramanlık ve bir cesaret işi olarak görülür ve bunu becerenler çevreye nam salarlardı. Köroğlu, Bolu Dağları'ndaki ününü bir anlamda kervanları soymakla kazanmıştır. Dede Korkut Hikâyelerindeki figürlerden Bay Püreoğlu, yurtlarına gelen bir kervanı soyguncuların elinden almakla "Bamsı Beyrek" olmuştur. Kervanlar altın ve gümüşün aktığı nehirler gibi zenginlik alametidir. Kervanlar Ali Baba ile Kırk Haramilerdeki zenginliğin kaynağıdır. Develerle yapılan kervan yolculuğu masallara konu olduğu gibi yeni olayların da habercisidir.

Kervanlar, tasavvufta ahiret yoluna doğru çıkılmış göç kafilesi olarak görülürdü. Bu meteforda kervancı peygamber veya şeyhtir. Ondandır ayrılmak yoldan ve dinden çıkmaktır. Kervancılık, Suriye'ye ticarete giden Hz. Muhammed'in mesleği ve Hz. Yusuf'u kuyudan kurtarmasıyla üç semavi dince kurtuluşun sembolüdür. Bu

yüzden çok sevilen bir Yunus şiirinde hayat bir kervan kafilesi gibi görülür:

*Ah nice bir uyursun,
uyanmaz mısın*

*Göçtü kervan,
kaldık dağlar başında*

*Çağrısır tellallar
inanmaz mısın*

*Göçtü kervan,
kaldık dağlar başında*

Doğu Anadolu'nun kervanları için gidilen en önemli pazarlardan biri Revan'dı. Bir yılın emeği olan mahsulü bir kervana katılarak Revan pazarına götürmek en önemli kazanç alanlarından biriydi. Tarlasının, bahçesinin mahsulünü satmak için bütün yol tehlikelerini göze alarak yola düşmek bölge insanının kade-riydi. Bölgenin merkezi olan Erzurum'da denklelerini tamam eden kervanlar düşerdi yollara. Yol gurbet demektir. Türk tarihinin kadim zamanlarından beri yoldaydı ve bu yüzden "Türk için beşikten ötesi gurbet" denmişti. Gurbet ve ayrılık hüznümüzü beslemiş asırlarca ve gurbet bizi yaktıkça biz de türkü yakmışız. 'Gitti gelmez' yakarılarıyla yüreği yanan anaların, sevda değil bir alamet diyen yavukluların ve dahi beşikte yetim kalmış bebelerin yakarıları ezgi olmuş da dolmuş sinelere.

Ezgi dediğin bu toprakta hüzne batmış gözyaşındır, yürek yanıklığıdır, can acısıdır. Gurbet acısıyla yüreğini dağlamamış kaç ferdi var ki bu milletin. Gurbete çıkmayanlarda gurbeti içlerinde bilmişler bu yüzden. Ya ekmek kavgası için yollarına düşülmüş gurbetin ya vatan ve namus uğruna seferberliğe çıkılmış. Nice sefer-

den kara haber gelmiş, nice kervan götürdüğünü getirmemiş. Her kara haber, her gidip de gelmeyen yanık bir ezgiye söz olup karışmış sonsuzluk kervanına...

Kırmızı gül demet demet

Sevda değil, bir alamet

Gitti gelmez ol muhannet,

Şol Revan'da balam kaldı.

Yavrum kaldı, Balam nenni.

Nenni ya? Nenni ki hem de ne nenni. Balaya nenni, yavruya nenni. Yaşı kırkı aşsa da anaların gözünde hala "nennilik bala"dır evlatları.

Ama bu ezgide gönül yanğının kokusu var. Belli gök ekini biçmiş gene ecelin orağı. Belli ki ecel kuşunun demir pençesi gene bir sineye saplanmış cırnağını. Belli ki gene bir ananın yüreği yanmış. Çeyizinin nakışları gözyaşına batmış bir tazenin. İyi de ya Revan? Revan neresi?

Tarihini bilmeyenin coğrafyasının sınırlarını başkaları belirler. Sen yurdunun sınırlarını haritalarda mı ararsın? Yanılırsın. Senin yurdunun sınırların türkülerin çizmiştir.

Türkü ki "Diyarbakır etrafında dağlar var" demektir, Diyarbakır senindir.

Türkü ki "Urfa'nın etrafı dumanlı dağlar" demektir, Urfa senindir.

Türkü ki "Kerkük'ün kal'asıyam" demektir Kerkük senindir.

Türkü ki "akma Tuna" demektir, Tuna serhaddidir vatanın da ondan söylemektedir.

Türküler ki Bağdat demektir. Halep demektir.

Üsküp demektir. Türküler çizmektedir sınırlarımızı ezgileriyle.

Haritalara aldanma gönül. Cetvelle çizilmiş haritalar çağın en büyük yalancıları.

Evet, Revan neresi? Revan, bugünkü adıyla Erivan, yani günümüzdeki Ermenistan'ın başkenti... 1850'li yıllara kadar yirmiyi aşkın camisiyle, kapalı çarşısıyla, nüfusunun yüzde yetmiş varan çoğunluğuyla Türk kokan şehir. Şimdiyse bir tek Türk yaşamamakta ve bir tek cami kalmamış ayakta. Türkümüze konu olan olayın geçtiği zaman ise, büyük olasılıkla 17. yüzyıl civarı...

Neden dersiniz, Revan Selçukludan beri Türk yurdudur. 15. asırdan itibaren de Osmanlı'nın en önemli ticaret merkezlerinden biri. Bir ara başka bir Türk devletinin, Safevilerin eline geçmiş. Yıl 1635. Dördüncü Murat iki yüz elli bin kişilik bir orduyla Revan'a sefer düzenlemiş. Sekiz ay, yirmi dokuz günlük kuşatma sonunda, Revan yeniden Osmanlı topraklarına katılmış. Eskisi gibi kervanlar gider gelir olmuş. Mal götürüp, mal getirmişler...

Kervanlar ki onlar bazen hasret taşımışlar bazen kara haber. Eşkiyanın, düşmanın, yırtıcı hayvanın, hastalığın pençesinde nice can bırakmış kervanlar. Götürmüş de her götürdüğünü getirmemiş kervanlar. İşte, Mehmet de gidip gelen kervancılardan birisi... Hani türkümüzde gitti gelmez denilen muhannet.

Mehmet de Mehmet hani... Karayağz bir delikanlı... Anasının da tek 'balası'... Bir ata binişi var, bir cirit atışı var, bir bar tutuşu var ki, anlatma-

ya kelimeler yetmiyor. Bileği de yüreği de yiğit Mehmet'in. Mihnetsiz ekip biçiyor toprağı, yetiştirdiği ürünü kervana katıp, Revan'da satıyor. Taşı tutsa, suyunu çıkaracak kadar güçlü.

Bir anası bir de yavuklusu var Mehmet'in. Bir de çocukluğundan beri bir gün bile akşamtarla dönüşü, bahçeden iki demet gül deriyor Mehmet. Biri anasına, biri yavuklusuna. Anayla oğul arasında bir simge gibi kırmızı gül demeti... Sevgi simgesi, saygı simgesi.

Gülleri evinin duvarına asıp kurutuyor ana... Onlarda oğul kokusu var çünkü. Hele Mehmet kervandaysa. Gözü gönlü kırmızı gülün kurumuş demetinde ananın. Rüyalari hep Mehmet'in üstüne... Revan yollarına bakıp kalmakta her akşam. Dualar göndermekte gurbetteki balasına.

Her şey yolundadır. Başta devlet vardır çok şükür. Toprak emeklerini zayi etmemektedir, hamdolsun. Bir ayrılık var Revan seferlerinde boyunlarını büken onu da özlem biriktirmek saymadalar. Ama son seferde yüreği buruktur ananın. Gerçi devlet hâkimdir dağa taş. Düşman korkusu, eşkiya endişesi yoktur ya, yol bu... Hastalığı sağlığı var... Karı var, ayazı var. Bir de salgın hastalık söylentisi yayılmış. Veba diye bir hastalık kırıp geçiriyormuş ortalığı Revan'da. Veba ki Azrail'in sağ eli o yıllarda. Ecel kuşunun demirden cırnağı veba. Ölümün soğuk yüzü, gül bahçesinin vakitsiz güzü veba.

Vay ocağı batısı gurbet. Evi yıkılası ölüm. Anasının kuzusu Mehmet'i yakalayivermiş

yolda veba. Atının terkisinde iki demet gül. Ve anasıyla yavuklusuna aldığı elbiselik kumaşlar heybesinde. Ölüm bu. Pençesini saldığı yürekdeki sevdaya, hasrete acır mı hiç... Acımaz.

Mehmet'e de acımamış ölüm. Anasını ve yavuklusunu sayıklayarak can vermiş Mehmet. Bir çalının dibine gömüşler. Söylenememiş sözleri, anasına, yavuklusuna biriktirdiği özlemleriyle birlikte koymuşlar kara toprağın bağına taze ölüyü. Gençmiş, sevenleri varmış, anası ve yavuklusu yol gözlüyormuş... Ecel bu! Kimini sele, kimini yele verir. İki demet kırmızı gül atının terkisinde, sevgisinin ve özleminin yanık ezgileri soğumuş teninde. Artık bir çalırız mezar taşı Mehmet'in.

Bir tek Mehmet değil veba-ya teslim olan. Kervanın çoğu kırılmış. Sahipsiz mezarlar gurbet yanıklığında hasretlerin can kokan çiçekleri gibi gövermişler vatan üstünde. Kalanlar perişan. Utangaç. Yaşiyor olmaktan utanıyorlar sanki... Sanki ölenlerin sorumlusu ölmeyenlermiş gibi... Ağır ağır Erzurum'a giriyor kervan. Meraklı gözlerle karşılıyor kervanı gurbet yolu gözleyen gönüller.

Ana bir yanda, yavuklu bir yanda Mehmet'i arıyorlar Kervan'da. Mehmet görkemli delikanlı. Mehmet kervan tepeden görüldüğü an seçilir. Mehmet başçısıdır kervanın. Gözlerini siler ana. Gözlerini siler yavuklu. Mehmet görünmemektedir.

Yeşil alevli ateşler düşer iki buruk yüreğe. "Oğlum, Mehmet'im nerede, birlikte çıktınız kervana, nerede kaldı" diye hiçkırarak yapışır kervancının

yakasına ana. Gel de cevap ver. De ki veba aldı Mehmet'i. De ki ecel aldı yer gizledi. Deki bir dağ başında bir çalının dibinde kaldı mezarı Mehmet'in. Bir anaya nasıl söylenir ki bu haber.

Derken atı gelir Mehmet'in. At da mahzundur. Emanetini yarı yolda bırakmış olmanın hüznüyle yanasır anaya. Terkisinde iki demet gül vardır atın. Güller sevgi değil, saygı değil gayri arılık kokmaktadır. Ölümün kokusu sinmiştir güllere. Sesi soluğuna düğümlebilir ananın. Gözyaşı kaynar su olur dökülür içine. Atın terkisinden bir demet gülü alır ana. Güç bela bir ah kurtulur göğsünden. Elinde bir demet gül, dilinde yanık bir ezgi. Düşer Revan yoluna.

Kırmızı gül demet demet

Sevda değil, bir alamet

Gitti gelmez ol muhannet,

Şol Revan'da balam kaldı,

Yavrum kaldı, Balam nenni,

Kırmızı gül her dem olmaz,

Yaralara merhem olmaz

Ol tabipten derman gelmez

Şol Revan'da balam kaldı,

Yavrum kaldı, Balam nenni.

Kırmızı gülün ezeli,

Sam vurur döker gezeli,

Karayağzın güzeli

Şol Revan'da balam kaldı,

Yavrum kaldı, Balam nenni.

ERZURUM VE BÖLGEDEKİ KİŞ TURİZMİ

Prof. Dr. Kerem KARABULUT*

Turizm, insanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan gereksinimlerini karşıladıkları yerlerin dışına seyahatleri ve gittikleri yerlerde genellikle turizm işletmelerinin ürettiği ürün ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür. Turizm sektörü katma değeri ve gelişme potansiyeli oldukça yüksek bir sektördür. Diğer sektörlerle doğrudan girdi sağlayan turizm sektörü, istihdam olanağının da en yüksek olduğu sektördür. Turizm endüstrisinden elde edilen her bir milyon doların 20 bin yeni iş olanağı yaratacağı vurgulanmaktadır (Lundberg ve diğerleri; 1995: 3). Böyle bir öneme sahip turizm sektörünün Erzurum bölge için canlandırılması, Türkiye'nin en geri kalmış bölgesi olan Doğu Anadolu Bölgesi için çok önemli bir adım olacaktır.

Turizmin temel faydaları gelir ve istihdam yaratmasıdır. Turizm, birçok bölge ve ülke için en önemli refah kaynağıdır. Ulusal ekonominin turizmden fayda sağlaması,

gerekli altyapısı tamamlanmış yatırımların varlığına ve turistlerin ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetine bağlıdır. Turizm ayrıca kültürel değişim için mükemmel bir yöntemdir. Bu nedenle, her ülke turizmi mümkün olduğu kadar teşvik etmelidir. Çünkü turizm dünyanın güzelliklerinin keşfedilmesine ve yeniliklere ulaşmasına sebep olmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin sosyo-ekonomik açıdan en geri kalmış bölgesidir. Bu durum son yıllarda meydana gelmiş bir durum olarak değerlendirilmemelidir. Osmanlı dönemine ait göstergelerde bölgenin geri kalmışlığına işaret etmektedir. Ancak son yıllarda ortaya çıkan bir kısım gelişmeler, bu kısır çemberin kırılabileceğine olan kanaatleri artırmaktadır. Bölgedeki önemli potansiyellerden birisi de turizm sektörüdür ki, Erzurum ili özellikle kış turizmi açısından sadece bölgenin değil, Türkiye'nin ve dünyanın önemli merkezlerinden birisi olan Palandöken Kayak Merkezi ile önemli bir avantajı sahiptir.

Bacasız fabrika olarak da adlandırılan turizm sektörüne yönelik verilen teşvikler ve yapılan yatırımların amacı ülkeye çekilebilen turist sayısını artırarak döviz kazandırıcı faaliyetleri çoğaltmak ve böylece ülke kalkınmasını gerçekleştirmektir. Türkiye'de bu doğrultudaki uygulamaların daha çok "deniz-kum-güneş" üzerine kurularak uzun yıllar devam ettirilmesi diğer alanlarda olduğu gibi turizm sektörü açısından da bir "bölgesel fırsat eşitsizliği" durumu doğurmuştur. Oysa Doğu Anadolu Bölgesi gibi Anadolu'ya giriş kapısı, Anadolu'nun kalesi, Türkiye'nin en büyük coğrafi bölgesi, değişik medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir bölge, Türkiye'nin ve dünyanın önemli kış sporları ve turizm merkezi olma potansiyeline sahip bir bölgenin son yıllara kadar potansiyellerinin değerlendirilemediği söylenebilir. Bu çalışma ile özellikle kış turizmine yönelik mevcut durum, sorunlar ve çözümlere yönelik vurgular değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Elde edilen temel veriler ve bilgiler doğrultusunda da değişik öneriler sunulmaya çalışılmaktadır.

➤ Bölge Turizminin Temel Sorunları Nelerdir ve Çözümler Nasıl Olabilir?

Bu kısımda, Erzurum Palandöken kayak merkezinde kayak yapanlar ile Iğdır, Sarıkamış ve Ağrı'da bulunan otel sahip veya yöneticilerine turizm sektörüne ait temel sorunların neler olduğunu tespit etmeye yönelik olarak 2015-2020 tarihleri arasında belli dönemlerde sorulan açık uçlu sorulara verilen cevaplardan en çok vurgulananlar ve önemli bulunanlar sıralanmaya çalışılmıştır.

Erzurum Palandöken Kayak Merkezine Erzurum dışından gelenlerin bu merkezde en çok vurguladıkları "ilk üç sorun" şunlar olmuştur.

1. Palandöken kayak merkezi çok iyi olmasına rağmen korkarak geldik.
2. Özellikle kalabalık olduğu saatlerde sıraya girme alışkanlığı zayıf.
3. Kayak dışında şehir ve bölgeye yönelik pek bir aktivite göremedik.

Palandökeni Hangi Kanalla Öğrenip Karar Verdiniz? Sorusuna verilen cevaplar ise;

- 11 kişi EYOF'un reklamlarından (%37)
- İnternet (%33)
- Arkadaş tavsiyesi (%30) şeklinde olmuştur.

2008 yılında Karabulut tarafından Erzurum'da Kar-Göç ilişkisi üzerine yapılan saha araştırmasında (Karabulut; 2008:184), kar ve kış olumsuzluklarını göç sebebi olarak görenlere "karın göç sebebi

olarak etkili olmaması için sizce nasıl önlemler alınmalıdır?" şeklindeki sorulan soruya verilen cevaplarda birinci sırada;

"kar ekonomik bir katkı yaparsa göç etmekten vazgeçeceklerini" belirtmişlerdir. Bu durum, hemen her kentinde kayak ve diğer kış turizmi faaliyetleri gerçekleştirilebilecek durumda olan Doğu Anadolu Bölgesi'nin bu sektöre yatırım yapılan bir alan haline getirilmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Eğer bu alandan gelir elde edilebilirse bölgenin göç ve terör gibi sorunlarının çözümüne de katkı yapacaktır.

Sarıkamış'taki otel sahip veya yöneticileri tarafından ise en çok vurgulanan 5 temel sorun şunlar olmuştur.

1. Karın kalitesi ve pistler çok iyi olmasına rağmen, tanıtım ve reklam eksikliği durgunluğa yol açmaktadır.
2. Suni kar makinası yok, bu nedenle sezon yaklaşık 20 Mart'a kadar olmaktadır. Suni kar makinası olursa 20 Nisan'a kadar sezon uzatılabilir.
3. Hafta içi uçak seferleri kış turizmine göre ayarlanırsa daha verimli bir sezon geçirebiliriz.
4. Özellikle terör korkusu ve Doğu imajı gelen turistlerin burada gördükleri ortamdan sonra değişiyor. Demek ki bu imajın başta basın-yayın kuruluşları olmak üzere silinmesi gerekmektedir.
5. Yurtdışından sınırlı sayıda turist gelmektedir (Rus, İran ve İngiliz)

Ağrı ve Doğubayazıt'taki Otel Yetkililerinin Belirttikleri en önemli sorunlar

1. Güvenlik sorunu turizmi kötü etkiliyor.
2. Ağrı Dağının turizme kapalı olması (güvenlik).
3. Yolların kapalı olması (Van yolu - Tendürek) (güvenlik).
4. Tanıtım yetersiz.
5. Avrupa'dan gelen turistlerin %80-90'ı dağ için geliyorlar.
6. İran'dan gelenlere sınırda daha iyi davranılması gerekiyor.

Iğdır İli Turizmindeki Temel Sorunlar

1. Kalifiye eleman yetersizliği
2. Alışveriş merkezi yetersizliği
3. Turizm altyapısının yetersizliği (hediyeleşme gibi...)
4. Sosyal faaliyetlerin yetersizliği
5. Turizme yönelik eğitim eksikliği (turistlere yüksek fiyattan ürün satmaya çalışılması gibi...)
6. Ağrı Dağı için gelenler %0,5-%1 civarında düşük olması.

➤ Öneriler-Düşünceler

1- Doğu Anadolu Bölgesi'nin hemen hemen her kentinde irili ufaklı kayak merkezleri mevcuttur. Ancak, tanıtım yetersizdir. Örneğin, Palandöken, Sarıkamış, Ardahan-Yalnızçam gibi merkezler hem kış hem de yaz turizmi için harika yerlerdir. Ancak çoğu kimse habersizdir. Bunların etkili ta-

nıtımına ilaveten Erzurum ve bölgede aşağıdaki gibi uygulamalar yapılabilir.

a- Kış evleri veya kış köyleri oluşturulabilir. Hayal veya Peri köyleri (içerisinde kızaklar, folklor gösterileri vs gibi karın içinde canlı bir dünya ya da canlı bir yaşam oluşturarak bunu turizme kazandırmak gerekir).

b- Kış yürüyüşleri düzenlemek. Karda yürürken çıkan sesin insanı rahatlatıcı özelliğine kadar konunun anlatılması ve tanıtılmasını sağlamak.

c- Yaklaşık 6 ay bu faaliyetleri yapıp sonrasında yayla turizmi ile bir süreklilik sağlamak.

2- Kar ve kış sporları ile ilgili bir merkez oluşturup, tüm bölgeyi ve uluslararası bağlantısını sağlayacak oluşumlar gerçekleştirilmelidir.

3- Ağrı Dağı potansiyeli değerlendirilmelidir. Everest'te tırmanmanın baştan sona yaklaşık maliyeti yaklaşık 40-45 bin dolardır (Karabulut; 2008:297). Oysa Ağrı Dağı'na bedava tırmanılmaktadır. Bu konuda düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. 2011 Üniversite'de Erzurum ilinde gerçekleştirilmesi bir şans olmasına rağmen, bölge bu fırsatı uzun süreli ve kalıcı bir etki yapan etkinliğe çevirememiştir. Çünkü tanıtım faaliyetlerin de bölgenin potansiyellerini etkin sunamamıştır. Bundan sonraki etkinliklerde bölgenin potansiyeli bir bütün olarak sunulmalıdır.

4- Türkiye'ye gelen turistler genellikle ülkelerindeki gelir düzeyi düşük kesimlerden oluşmaktadır (Doru: 2017). Bu nedenle Türkiye'deki kişi başına harcama yaklaşık 650 dolar iken, Dünya ortalaması 1100 dolardır. ABD'de ise bu rakam

yaklaşık 2350 dolardır. Bu harcamaya düşüklüğünü gidermek için üst gelir gruplarına ve mevcut gelenlere yönelik alternatif turizm faaliyetleri (turizm çeşitlemesi) yapmak gerekir. Yani Batıda sadece deniz, kum, güneş; Doğuda ise kış ve yayla turizmi ile yetinmemek gerekir. Örneğin, Erzurum veya bölgenin başka bir il veya ilçesindeki yeşil düzlüklerde bir golf sahası olabilir mi?

5- Turizm sektörü için de devletin Doğu'ya uzun süreli pozitif ayrımcılık yapması sağlanmalıdır. Serbest piyasa ekonomisinin bu bölgede henüz işlemeyeceği bilinmelidir.

6- Kars-Tiflis-Bakü demiryolu turizm amaçlı değerlendirilmez.

7-Türkiye Turizm Stratejisi 2023'e göre, Türkiye turizminin 2023 yılında 40 milyon üzerinde turist, yaklaşık 40 milyar dolar dış turizm geliri ve 1000 \$ turist başına harcamaya erişilmesi hedeflenmektedir. Bu hedefin yakalanabilmesi için değişik turizm destinasyonlarına ihtiyaç olduğu ve yoğun bir tanıtım ve bölge için devlet desteğine ihtiyaç olduğu açıktır. Diğer sektörlerde olduğu gibi turizm sektörü de belli bir dönem devlet desteğiyle bölgede canlandırılmalıdır.

8-Türkiye'ye Geliş Amaçlarına Göre Yabancı Turist Oranlarına bakıldığında «gezi, eğlence, sportif ve kültürel amaç» ile gelenlerin oranı 2003 yılında %58, 2019 yılında ise yaklaşık %65'tir. Erzurum ve Doğu Anadolu Bölgesi kış sporları için belki de dünyanın en iyi bölgesidir. Ani, Ağrı Dağı, Çıldır Gölü, Akdamar Adası, Tortum Şelalesi, Muradiye Şelalesi, Meteor Çukuru,

Tuzluca Tuz Mağaraları gibi potansiyeller bir bütün halinde sunulabilirse bölge ve ülke turizmi çok kazançlı çıkacaktır.

9- Erzurum ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin üstte belirtilen tüm turizm potansiyelleri bir paket halinde ülke ve dünya turizmine sunulurken en önemli ve etkili bir yatırım veya proje, "Doğu Anadolu Tren Ringi" projesi olacaktır. Doğu Ekspresi örneği tüm bölge için değerlendirilecek bir yatırıma dönüştürülmelidir.

KAYNAKÇA

BAHAR, Ozan, Meryem Samırkas, Nur Celik (2015), Farklı Boyutları İle Sürdürülebilir Turizm, Süre Yayınevi, Muğla.

DORU, Ömer (2017), "Türkiye'ye Yönelik Dış Turizm Talebinin Ekonometrik Modeller İle Analizi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum.

DUMAN, M. Zeki (2014), "Van'a gelen İranlı Turistlerin Profilleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", Van Turizmi geleceğini Arıyor! Çalıştay Kitabı, 19-20 Aralık 2013, Van.

İLKİN, Akın, M. Zeki Dinçer (1991), "Turizm Kesiminin Türk Ekonomisindeki Yeri ve Önemi", Ekonomik ve Sosyal Sorunlar Çözüm Önerileri Dizisi, Ankara.

KARABULUT, Kerem (2017), "Doğu Anadolu Bölgesinin Göç Sorunu ve Bu Sorunlara Karşı Öngörülen Çözümler", Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar (Derleyenler: Coşkun Taştan, Ayşe Çolpan Kavuncu), Polis Akademisi Yayınları:30, Araştırma-İnceleme:15, Ankara.

KARABULUT, Kerem (2008), Doğu Anadolu ve Erzurum'daki Göç Olgusu ve Karın Göçe Etkisi Üzerine Bir Uygulama, 5. Dünya Su Forumu Bölgesel Hazırlık Süreci DSİ Yurtiçi Bölgesel Su Toplantıları, Kar Hidrolojisi Konferansı, 27-28 Mart 2008, Erzurum.

KARABULUT, Kerem (2008), "Ağrı Dağı'nın Ekonomik Değeri", Atatürk Kültür Merkezi Tarafından Düzenlenen I. Uluslararası Türk Kültüründe Ağrı Dağı Sempozyumu, 28-29 Haziran İgdir.

LUNDBERG, Donald E., Mink H. Stavenga, M. Krishnamorty (1995), Tourism Economics, John Wiley and sons..., Pearce, MK.

SAMIRKAS, Meryem, Ozan Bahar (2013), Turizm, Yoksulluk ve Bölgesel gelişmişlik Farklılıkları, Detay yayıncılık, Ankara.

SELÇUK, Gökalp N.(2004), "Turizmin Erzurum Ekonomisindeki Yeri (Turizm Uyuş Hesapları Yöntemiyle İncelenmesi)", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

<https://www.importantindia.com/24020/tourism-meaning-importance/> (Giriş:19.12.2021)

Palandöken'in çıktığı bu uzun yolculukta İlk adımı atan Adamdır;
Murat DEDEMAN

Rahmet ve Özlemler...

EJDER3200 WORLD SKI CENTER

PALANDÖKEN / KONAĞLI / ERZURUM

